

FÖRRÖCHNU

TIDSKRIFT FÖR EN FOLKETS KULTUR NR 1 1982 PRIS 15 KR

Om Biskop Thomas
Frihetsvisa

Félix Vallotton

Träd och erosion i Kina
Litteraturen i Kina

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Styrelse:

Gun Kessle, ordförande
Ulla-Britt Antman, ansvarig utgivare
Kerstin Nordfors, kassör
Kent Begler

Christina Ericsson

Jan-Olof Erlandsson

Annelie Jordahl

Siwe Raadik

Margareta Zetterström

Håkan Ågren

Gunilla Karlsson

Tomy Gustavsson

Magnus Semundsson

Gatuadress: Hornsgatan 170, 2 tr.

Postadress: 117 28 Stockholm.

Telefon: 08-84 73 14

Mottagning: måndagar 18-20.00

Postgiro: 35 60 72-9

Bankgiro: 324-1262

Prenumeration: 55,-/4 nr

Stödprenumerat: 100,-/4 nr

Medlemskap: 250,-

Årsavgift 50,-

Förr och Nu ägs av föreningen

med samma namn.

Föreningens paroller är:

• FÖR EN FOLKETS KULTUR

• FÖR EN FOLKETS HISTORIA

• FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-

OCH TRYCKFRIHET

• ANTIIMPERIALISM

Innehåll

Gun Kessle. Ledare.

Thomas Simonssons Frihetsvisa.

Jan Lindahl. Om biskop Thomas och hans visa.

Halvdan Koht. Medeltida frihetsdikter.

Rewi Alley. Om träd och erosion i Kina.

Jan Myrdal. Félix Vallotton.

Clas Thor och Stig Hansén. Litteraturen i Kina.

K G Hildebrand. För dem ringer gruvklockan.

Anders Björnsson. Kommentarer till en dikt.

Ingrid Wirstam-Schwanborg. En bildskatt från 1800-talets Sverige.

Lennart Ilke. Mickiewicz – liv och verk.

Bokanmälningar.

Omslag: Le Mont-Blanc. Baksida: Katolsk präst.

Träsnitt av Félix Vallotton.

4
6
10
17
25
33
44
49
53
55
58
60

"Tyrannerna förlagas af folket". Ur Olaus Magnus Historia om de nordiska folken.

Ledare

Nu har det gått mer än två år sedan Sovjetunionen överföll Afghanistan. Det var ett litet och neutralt land som inte utgjorde något hot mot Sovjetunionen. Det var den fredligaste och – om man vill säga det på det sättet – det mest försiktiga och av försiktighet finländiserade landet i Sovjetunionens grannskap. Jag vet hur orlig man var för att stöta sig med Sovjetunionen och utmana sin stora granne. Det var man redan på femtiotalet. Men det hjälpte inte. I Moskva beslöt sig Bresjnev för att överfalla den lilla grannstaten. Bresjnev lät mörda den regeringschef som han sade låtit kalla på honom. Bresjnev trodde erövringen skulle vara lätt att genomföra.

Nu har afghanerna kämpat för sin frihet i mer än två år. De ryska ockupanterna har drivit ut mer än två miljoner afghaner ur landet. Ännu en miljon driver på flykt undan ryssarna inne i Afghanistan. Afghanistans folk slåss för sin frihet nu som de gjorde mot engelsmännen gång på gång under adertonhundra-talet.

Men Bresjnev räknade rätt när han menade att omvärlden inte skulle bry sig om den ryska

erövringen. I Washington och Peking och andra huvudstäder har man protesterat och skrivit artiklar och hållit tal. Men var finns de amerikanska vapnen? Var finns de kinesiska vapnen? Ingen har sett dem! Kanske Pakistan har stulit dem. Då borde Peking och Washington protestera till Pakistan. Eller... kanske är det som det brukar vara när det gäller småstater. Ingen bryr sig om dem.

Här i Sverige är de ledande intellektuella med några få undantag – Sven Lindqvist hör till undantagen liksom Sixten Heppling – fega. De vill inte förlora sina marknader i öst och protesterar därför inte så högt att Moskva behöver bry sig om det. För Washington är Afghanistan bara ett bondeoffer i supermaktspellet. Och vad Kina verkligen gör vet jag inte. Ingen tycks veta det.

Men vi bör komma ihåg att det som i dag händer i Afghanistan i morgon kan hända Finland eller Sverige. Och om vi inte visar någon solidaritet nu... vem kommer då att visa den med oss när det blir vår tur?

Gun Kessle

Om Frihetsvisan och kulturarvet

"Frihet är det bästa...". Så inleds en välkänd strof i biskop Thomas Frihetsvisa från 1400-talet. Visan är en viktig del av svenskt kulturarv.

Hur förs detta arv vidare till de som nu är unga? Det vanliga är att några löstryckta strofer citeras, men som helhet tycks Frihetsvisan under de senaste sekler ha varit publicerad i en svåråtkomlig årsskrift från 1942. Förr och nu vill härmed bidra till att biskop Thomas visa på nytt tas fram ur "glömskan".

I en av de artiklar vi publicerar påminner Jan Lindahl om August Strindbergs ord i Svenska Folket: "Georg Stjernhjelm kallas svenska skaldekonstens fader, därför att han skrivit vers på svenska, ehuru biskop Thomas på 1400-talet var mera skald och skrev bättre vers".

Är det inte hög tid att inleda en ordentlig diskussion om Frihetsvisans betydelse och det stora arvet den lämnat efter sig?

Thomas Simonssons Frihetsvisa

(Överförd till modern språkdräkt av Jan Lindahl efter G. Carlssons
edition publicerad i K. Humanistiska vetenskapssamfundet i Lund
årsberättelse 1941/42.)

Det var en man, kallad Engelbrekt,
om honom nu börjar denna dikt,
i Sverige var han födder.
Han förde kring land klubba och svärd,
han fäktade fast förutan flärd,
och därtill var han nödder.

Utländske rådde i Sverige då,
det kunde ej värre i riket stå,
de styrde land och fäste.
Svenske män hade sådan nöd,
de ville då hellre vara död
än lida längre slika gäster.

De ledo våld och stort armod,
de göto ut deras svett och blod,
det kunde ingen böta,
för en Gud med sin egen nåd
gav dem därtill hjälp och råd
den orätt neder stöta.

Israels folk under Farao
kunde ej mera lida oro
än svenske då besökte.
Ingen man kan vara så klok
att skriva det i brev eller bok,
vad armod dem då tryckte.

Kung Erik det ej akta vill,
skatt och tunga ökade han till,
och landet lät han härja.
Han lät så råda onda män,
att Sverige bär stor skada än,
han ville det ej värja.

Guld och silver fördes allt bort,
lag och rätt älskades ej stort,
rov och våldsvärk övas.
Han lät det vara sitt testament,
att den fick värst, som bäst hade tjänt,
det kunde med sanning provas.

Mången man vart då så arm,
att han förgicks av sorg och harm,
där honom kom då tillhanda.
Unger och gammal, vem det såg,
och även det barn som i vaggan låg
måtte väl gråta i vända.

Det blev så i femtio år,
att sådant övervælde står,
det var nog hårt att lida.
Gud, som väger med jämne vikt,
han gav det till syndaplikt,
dock gjorde han nåd omsider.

Han väckte upp den lille man,*
som till det ärendet litet kan,
han gav honom makt och snille.
Slott, städer, folk, län och land,
de gingo honom fullt snart i hand,
Gud foga't som han ville.

Vad Gud ville, det måtte allt ske;
han* utdrev ändock alla de,
som riket ville arga;
var han böm och var han ryss,
var han pål och var han pryss,
han älskade dem som vargar.

Då han hade så manligen stritt,
och ryktet gick över världen vitt,
då fick han det till löna:
en dag han for från Örebro,
då vart han slagen i godan tro.
Så plägar man troskap röna.

Han vart karvad som den fisk,
som stekare lägga på sin disk,
det var en omild gärning.
Han fick uti sig väl 15 skott,
det var en sorgfull arvelott,
hans hustru fick till värning.

* Engelbrekt

Göksholm ropade både vå och ve,
att den gärning skulle ske,
det var ty neder brutit.
Alla de, som gåvo där till råd
och hjälpte till det onda dåd,
det hava de litet njutit.

Där togs upp de menlösa ben
och fördes så till Örebro igen,
Gud gör där stora nåder.
Mången pilgrim söker sig dit,
han varder där sin vända kvitt
och går hem utan vådor.

Sedan Engelbrekt var död,
då stod än riket som förr i nöd,
ty konungen ville ej hålla
det han hade med dagtingan gett
att hålla riket vid lag och rätt.
Gud ville, att han skulle falla.

Han gjorde sig uppå Sverige vred,
till Danmark gjorde han sammaled',
till Norge ock desslika.
Det spordes om landet sitt och vitt,
att han vart fullt snart tre riken kvitt.
Var finner han andra slika?

Han lade därtill sinne och akt
och brukade både konst och makt,
att tvedräkt måtte komma.
Han fick allt det han efter for;
tvedräkten växte i riket stor,
dock honom till liten fromma.

Nils Stensson gjorde han till marsk,
ty han var en man till ord så karsk;
han förde in dannebroga.
Karl Knutsson ville det ej städja
utan hellre mot den orätt vädja;
han satte sig mot de kloka.*

* illsluga

Man må det säga förutan fals:
han böjde mången hårdan hals,
som ej ville styret lyda.
Makt plägar över klokskap vinna,
och nöden lär naken flicka att spinna;
det haver dock något betyda.

Karl vågade därom gods och liv
och satte sig till kamp och kiv,
att svenske skulle förenas.
Gud gav honom därtill makt och sinn'
att köra den, som vill ej själver, in,
att riket skulle ej grenas.

Riddare och sven, vilken han är
han hade dem alla lika kär,
som ej ville efter följa;
liv och gods för ingen han spar,
det erfor rike och fattige var,
de kunde sig ej så dölja.

Vilken ville ej ellers fram,
han måtte fly med last och skam.
Han* sökte då det bästa,
att den med frihet bliva vill,
gods och gåvor lät han till,
guld, silver och goda hästar.

Vem Gud giver sin lycka till,
han må väl öva våge spel;
dock skall han alltid tänka,
att ingen haver nu så stort våld,
ej så riker och ej så bald,
att Gud må det alltid kränka.

Vem det gör, han bliver vid makt.
Det lät dig vara för sanning sagt.
Vilken det ock vill glömma,
han må väl liknas vid ett få
och vid ett fruktsamt fallande träd;
så vittnar Daniels drömmar.

* Karl Knutsson

Slipper en fågel från snara eller kvist,
han tager sig till vara för sådan list.
Sverige, du är nu sluppit!
Vill du i den snaran igen,
som förr var bunden om ditt ben,
det må väl stå dig öppet.

O ädla svensk, du ståt nu fast
och bättra det, som förut brast,
du lät dig ej omvända.
Du våga din hals och så din hand
att frälssa ditt eget fädernesland.
Gud må dig tröst väl sända.

En fågel han värjer egen bur,
så gör ock alla vilda djur,
nu märk, vad du bör göra.
Gud haver dig givit sinn' och skäl,
var hellre fri än annans träl,
så länge du kan dig röra.

Frihet är det bästa ting,
som sökas kan all världen omkring,
den frihet kan väl bära.
Vill du vara dig själv huld,
du älska frihet mer än guld,
ty frihet följer ära.

Frihet må väl liknas vid ett torn,
där en väktar' blåser i sitt horn.
Du tag dig väl till vara!
När du av det tornet går
och en annan det i händer får,
där faller du ju tårar.

Och är frihet lik den stad,
där allting följas väl i rad,
där är fullgott att bygga.
Varder frihet från dig villt,
då är det bästa nederspilt,
så låter jag mig hygga.*

* så menar jag

Den gamla skrift och så den ny',
de bjuda frid i varje by;
dock kan ej friden bliva,
förutan frihet är där när,
som frid och frälse uppe bär
och ofrid må fördriva.

Har du frihet i din hand,
du lås väl till och bind om band,
ty frihet liknas vid falkar,
och den som frihet giver upp,
han skulle tagas vid sin tupp*
och sättas ibland skalkar.

* i håret

Frihet är en säker hamn,
det visar frihet med sitt namn,
dem som henne kunna lyda.
En hamn som värjer vind och våg,
frihet beskärmar både hög och låg,
ty bör man frihet pryda.

Flyger frihet bort från dig,
hon kan väl sedan vakta sig,
evart du red eller rände;
du kan ej giva så stort rop,
du sitter dock kvar i kapo snop,*
och bort flög höken av händer.

Jag råder nu dig, ha frihet kär,
om du kan märka vad frihet är,
hon är ej god att mista.
Frid och frälse drager hon hem,
hugnad och glädje allom dem,
som skylas under hennes kvistar.

* I din tränga jaktkappa, eller helt enkelt: snopen i kappan. Troligast dock i båda betydelseerna då Thomas annars har små underfundigheter för sig. Se i ex sista strofen där orden "det visar frihet med sitt namn" syftar på vissa orter på kontinenten, s k libertates, som utan att vara städer hade rätt till handel.

Om biskop Thomas och hans visa

av Jan Lindahl

■ Artikelförfattaren försöker förklara biskop Thomas dikt utifrån de svenska händelserna vid tiden för dess tillkomst, främst Engelbrektsupproret. Det är samtidigt en kritisk vidräkning med svenska forskare som sökt krystade förklaringar till biskopens frihetsbegrepp; "Varför är man så darrig inför det enkla faktum att biskopens tankar kommit av hans erfarenheter"?

Tolkningen av Thomas Simonssons frihetsvisa går vitt i sär! Somliga anser att vad biskopen ville ha sagt, det var att Sverige måtte utträda ur Kalmarunionen för att nå nationell självständighet under en inhemsk monark, andra att han talat för kyrklig frihet gentemot statsmakten och propagerade för unionen och åter andra att det viktiga var kampen mot fogdeförtrycket samt att konung Erik måste fås att följa Kalmarunionens statuter om att svensk lag skulle gälla i Sverige.

Med säkerhet vet vi följande om Thomas. Han föddes omkring 1380 och avled 1443. Under sin stund på jorden blev han en betydande man, han fungerade bland annat som rikets kansler; år 1429 blev han biskop i Strängnäs stift och var alltså självskriven i riksrådet. I sin ungdom bedrev han studier vid universiteten i Leipzig och Paris; för hans karriär spelade hans personliga egenskaper den största rollen

då han inte tillhörde någon av de förnämna ättarna. Under Engelbrektsupproret syns han möjligen ha väcklat till en början i sitt ställningstagande, men slöt strax upp bakom Engelbrekt. Det är inte omöjligt att de kända varandra innan upproret då strängnässtiftet ägde andelar i bergslagen.

Man har gjort ett stort nummer av att det för tolkningen är nödvändigt att kunna bestämma när, i vilken situation, han skrev sin fina visa. (2) Men även om dateringen inte är oväsentlig och viktiga detaljer kan klarläggas vid en korrekt tidsbestämning så torde man kunna förstå dikten även utan att exakt kunna fastställa år och månad för dess tillkomst.

1436 mördades Engelbrekt och Karl Knutsson tog ledningen i rådet. Den senare fortsatte motståndet mot kung Eriks unionspolitik i för viktiga stormannaslakter behagligare former: den formella motiveringen till motståndet var

att unionsbestämmelserna om skydd för den inhemska rätten inte upprätthölls, att lag och rätt ej aktades. Från 1436 till september 1440 då han stöder valet av Kristoffer av Bayern är Karl Knutsson svensk riksföreståndare. Under denna tid träffas ett antal pappersöverenskomelser mellan kungen och det svenska rådet, ett permanent oppositionstillstånd rådde dem emellan. 1438 uppsade det danska riksrådet kung Erik tro och loven och Erik etablerar sig på Gotland. På våren 1439 gjorde Stenssonerna av Natt och Dag-ätten uppror mot Karl Knutsson, naturligtvis med Eriks stöd, men revolten kvästes snabbt. Därefter flammade den upp igen i november samma år. Dessförinnan, i oktober, avsattes Erik av riksrådet vid ett möte i Södertälje. Men inte förrän långt senare, 1442, detroniserades han i Norge.

Vår biskop stod i dessa strider på Karl Knutssons sida, vilket kan utläsas av hans visa. Men Thomas var ingalunda någon beundrare av Karl Knutsson annat än i de stycken där den senare förde Engelbrekts arv vidare. Karl Knutsson skyddade med ett lejdebrev Engelbrekts mördare, förmodligen i ett försök att hålla ihop den svenska aristokratin, och han lät mot given lejd, den också biskop Thomas hade undertecknat, även avrätta Erik Puke. Biskopen opponerade mot denna trolöshet och kände sig kränkt i sin heder. Ett "förmaningsbrev" från Thomas till Karl Knutsson är också bevarat, i vilket han ger honom en hel del skarpa bett.

För dateringen är följande ord viktiga:

"att han (Erik) vart fullt snart tre riken kvitt."

Den 2 oktober 1439 var Erik avsatt både i Danmark och Sverige.

"Ivedräkten växte i riket stor, dock honom till liten fromma."

Syftar på Stenssonernas uppror och nederlag. "Till liten fromma" kan alltså avse antingen deras nederlag i juli eller i november.

"Sverige, du är nu sluppit!

Vill du i den snaran igen, som förr var bunden om ditt ben."

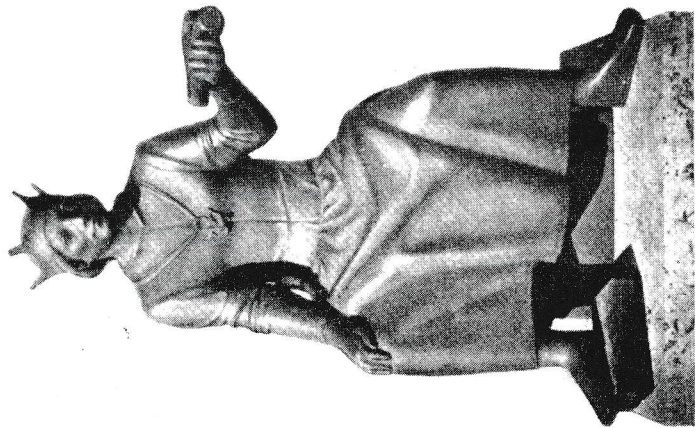
Dessa ord kan inte tolkas på annat sätt än att nu var Erik avsatt i Sverige, också med tanke

Karl Knutsson ca 1408-1470. Marsk 1435, riksföreståndare 1436-40, tre gånger svensk konung: 1448-57, 1464-65, 1467-70. En aristokratisk härskare, ofta avsatt, inkämlad mellan Engelbrekt och Sturarna. Realistisk träskulptur från 1470-talet (?) utförd av den bl a i Sverige verksamme lübeckermästaren Bernt Notke. Nu på Gripsholm.

på den följande berömda ordalydelsen "O ädla svensk, du stann nu fast..."

Det kronologiska inslaget i dikten när hit. Framåt i tiden kan dikten avgränsas till september 1440 då Karl Knutsson accepterade Kristoffer som också svensk konung. Visan har alltså tillkommit i ett läge då de fronderande ättarna var slagna, Erik avsatt, troligen i november eller december 1439, och är inte en agitationsdikt skriven under och för dessa fraktionsstrider, utan därefter för att försvara det uppnådda och den kära friheten.

Erik av Pommern 1382–1459. Unionskung 1396–1439. Försökte försvara Norden mot de nordtyska furstarnas och hansestädernas tryck, men lyckades aldrig komma till något avgörande, varför hans nationella förtryck av Sverige ökade. Detta och höga skatter m m bäddade för upproret. Skulptur av Einar Utzon-Frank i Helsingör 1926.

En hel hopar forskare ser dock så snävt på visan, och Erik Lönnroth anser att den "är först och sist en politisk skrift, präglad av en akut politisk situation... då det gällde att väcka folket i Sverige till motstånd mot kung Erik och Nils Stensson." (3) Men man kan ju fråga sig, om det nu förhöll sig så, hur då biskopen kunde beskriva inbördeskriget och särskilt de håvor som kom Karl Knutsens medhjälpare till del, om visan var ett inlägg i dessa strider? Den del som handlar om kampen mot Stenssonerna är ju också blott ett litet avsnitt i visans krönike. Dikten handlar inte om något så "smått" som den aristokratiske motsättningen Knutsson-Stensson utan om Engelbrekt, hans verk och problemen med att föra hans arv vidare. Den som ser visan som en "tillfällighetsdikt" måste vara en bra närsynt akademiker som inte kan se skogen för bara träd.

Vad kan då en svensk renässansmänniska som biskop Thomas mena med frihet? Natio-

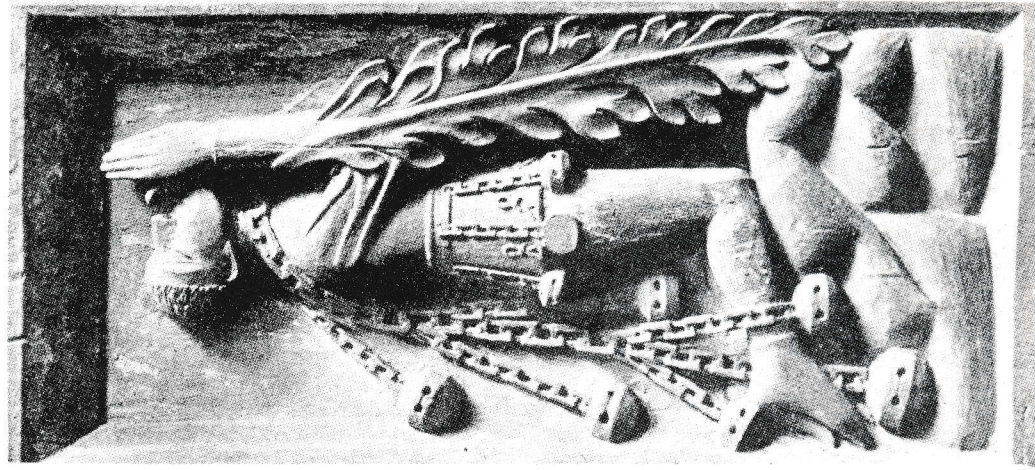
nell frihet är ett tema i visan, kanske det viktigaste. Orden om det danska övertäldet mot Sverige: "Det blev så i femtio år", ger en exakt datering av Kalmarunionen (1389). Situationen före Engelbrekt var verkligen brydsam som Thomas påpekar, ja närmast att likna vid ett slaveri: utlänningar behärskade Sverige, de styrde land och fäste och svenskarna led en sådan nöd att de hellre ville dö än leva under dylikt förtryck. Armodet var svårt; under vapenhot pressade man ut all deras svett och blod, och Erik lät onda män härska, så illa "att Sverige bär stor skada än". Dessutom överfördes Sveriges skatter till kung Erik och lag och rätt var blott en kuliss bakom vilket godtycket härskade. Ja, till och med barnen i vaggorna måste gråta vid slikt styre. Med den store Engelbrekts verk och Karl Knutsens fullföljande av detta hade nu Sverige möjligheten att "bättra det, som förut brast" för att frälsa sitt "eget fädernesland". För att försvara de uppnådda vinsterna var enighet nu av nöden.

svenskarna "skulle förenas" så "att riket skulle ej grenas".

Ingenstans i dikten anklagar dock Thomas Danmark för att förtrycka Sverige, det är Erik som står i skottgluggen: "Han gjorde sig uppå Sverige vred, till Danmark gjorde han sammanled", men samtidigt trycks biskopen beskriva Kalmarunionen som någonting dåligt, en femtioårig historia om förtryck. Åtminstone var den en usel praktik av Nordens förening till sitt eget skydd och fred länderna emellan. Ett återupptagande av unionen under en annan härskare än Erik, eller kanske hellre under andra former skymtar i dikten som eftersträfvansvärt. Vi bör inte glömma att biskop Thomas var en statsman, och av allt att döma en stor sådan, som kunde se en förening som ett skydd för de nordiska länderna. När han i dikten inte har med ett enda angrepp på Danmark eller danskar är det naturligtvis uppseendeväckande, när han beskriver vilka "Engelbrekt älskade som vargar": fogdarna, omnämns deras nationalitet som bem (bömare), ryss, pål (polack) och pryss (preussare). Även den mest hatade dansken i Sverige, Jösse Eriksson, nämns inte i dikten. Men med tanke på orden "Sverige, du är nu sluppit" och diktens anda avvisas tanken på en ny unionskonung efter Kalmarunionens principer. Biskopen trycks ha föredragit valet av en inhemsk konung (Karl Knutsson) framför Kristoffer. Den enda möjliga slutsatsen av detta blir överraskande modernt: Fortsatt union på det utrikespolitiska planet men med självständiga riken under varsin monark, till skydd för de nordiska ländernas suveränitet och frihet, alltså en omvandling av unionen till enbart ett försvarsförbund. Full nationell självständighet. Pekar framåt gör också hans tanke att fred är omöjlig utan frihet.

Hur borde då den inre styrelsen hanteras? I det senmedeltida Sverige var frihetsbegreppet ofta detsamma med "lag och rätt" för att upprätthålla "freden". Frihetsbrevet vid Magnus Erikssons kungaval 1319, förmodligen författat av Matts Kettilmundsson, uppfattar bara friheter, inte någon allmän frihet. Riksmötet lovar på den minderåriga kungens vägnar att "all rikets män och kyrkan i Sverige oss

Jösse Eriksson, den värsta av kung Eriks bondeplågande fogdar. Ordentligt utstyrd som ett 1430-talets modelejon med dräktbjällror och ärmflakar ända ner till marken ber han för vad? Halshögs 1436 av östgötabönderna. Bilden från en korstol i Västerås domkyrka, nu i Statens historiska museum.

Riksklämman från 1436. Nu fick Sverige ett rikssigill, tidigare hade varje konung haft eget märke. Texten lyder: Sankt Erik, gåtarnas konung, Sveriges rikets sigill. Denna klämman är helt och hållet ett uttryck för den engelbrektska resningens program: Sankt Erik framstod i den folkliga medeltida traditionen som den stora och goda regenten. Omöjligt är det inte att Thomas Simonsson format klämman, som kansler har han i varje fall handhaft den.

obrottsligt att hålla och värja, ... hennes lag, friheter, privilegier och gamla sedvänjor".⁴ Friheten är alltså detsamma som försvar för olika grupperns privilegier inom de feodala skrankorna. Bekant är också Engelbrekts hänvisning eller propaganda för "S:t Erik konungs lag och goda gamla sedvänjor". Frihet är frånvaro av godtycke. Just i det läge då Thomas skrev sin visa var dock inte frågan om lag och rätt för honom huvudsaken, han omnämner kravet bara två gånger i sin dikt, och då endast i krönikedelen. Det är någonting nytt och avancerat han förespråkar, friheten är inte blott lag och rätt eller inskränkta feodala friheter. Friheten är ett skydd, det är ordning och reda, frid: "frihet beskärmar både hög och låg, ty bör man frihet pryda". Den enskilda människans frihet besjungs mycket vackert i ord

Jag råder nu dig, hav frihet kär,
om du kan märka vad frihet är,
hon är ej god att mista.
Frid och frälse drager hon hem,
hugnad och glädje allom dem,
som skylas under hennes kvistar."

Men ve den som släpper sin frihet och underordnar sig andra människor, en sådan slav vore att förakta: "att den som frihet giver upp./han skulle tagas vid sin tupp/ och sättas ibland skalkar." Detta erinrar mera om en annan Thomas agitation 350 år senare än om medeltiden. Thorild skriver i sin uppsats "Över tryckfriheten och samhällets styrka" (5) att ett brott emot samhället, det "begår var och en, som falt skänker det minsta av sin lagliga rättighet. Det är en överlöpare ifrån folket till en hemlig självvald tyrann. Det är en feg man utan ära och värde... En slav gör en despot, och en feg gör en förtryckare."

Man skulle kunna tro, med den delvis skarpa motsättning som rådde mellan den världsliga och andliga överhögheten, att biskopens frihetsbegrepp skulle härröra ur denna strid, men så är det alltså inte vilket framgår av dikten. Han försvarade visserligen kyrkans intressen, men var knappast skrämmisig. I sin framsynthet hyllar Thomas Sveriges frihet och friheten för "både hög och låg".

När Thomas fick se vad Engelbrekt bar i

skölden, att det inte var frågan om också kätteri som hos Hussiterna, då anslöt han sig till upproret. Dess program formulerades av den samtida tyske krönikören Korner på följande sätt:

"att dalkarlarnas begäran och mening är, att de vilja ha en konung i Sverige, vilja fördriva konungen av Danmark ur de tre rikena och själva vara herrar. De vilja, att det åter skall bli i Sverige som förr på Sanct Eriks tid, då det fanns varken skatt eller tull för bonden som nu, alltså vilja de åter ha sin rätt..." (6)

En annan tysk, Osenbrügge, som 1434 befann sig i Stockholm, säger nästan detsamma. De upproriska önskade radikala skattelättnader samt ha en konung i Sverige, förjaga konungen i Danmark ur hans tre riken och "själva vara herrar". (7) Det sociala innehållet i upproret kan således inte ha varit obekant för Thomas, han har heller ingenstans protesterat mot skattesänkings- eller andra vid den tiden folkliga krav. Utsugningen av folket till de feodala stormännens förmån, skedde då främst genom skatter och avgifter. De senare

Engelbrekt Engelbrektsson ca 1390-1436 mitt bland sitt folk i en skiss till väggmålning i riksdagshuset. Axel Törmeman 1913. Inget samtida porträtt är känt. Engelbrekt värnade om landets frihet och böndernas sociala krav, såsom en mycket skicklig politiker och härförare. Av biskop Thomas prisad som ingen annan.

har han också beskt avritat i sin andra bevarade dikt som att

"Otto går in
med sobelskinn
och penningasäck." (8)

Och inte verkar den tolkningen omöjlig (även om både vi och Thomas vet att Engelbrekt var liten till växten) att han hyllar de små mot de stora när han kärleksfullt skriver om "then litsla man". Hans Engelbrektsuppfattning hörör ur folkets egen. Vår äldre kamrats frihetsbegrepp har naturligtvis utvecklats ur tidens traditioner (se Halvdan Kohts uppsats), men främst ur den engelbrektska resningens program och den förutgående tidens förnedring, det här svenskt märke. Det finns en enfaldig tradition hos svenska forskare som säger att allt nytt tankegods som kommit till Sverige, det har kommit utifrån. När det gäller upplysningens tankar påbörjades dessa Sverige utifrån utan att ha någon grund i verkligheten. Sverige har icke varit delaktigt, osv osv (9). Man har också sökt en massa krystade förklaringar till biskopens frihetsbegrepp. Han har bland annat besökt Schweiz osv osv. Varför är man så darrig inför det enkla faktum att biskopens tankar kommit av hans erfarenheter? Idéer sprids, javisst, men där de inte har någon grund faller de naturligtvis på hållet.

Som Halvdan Koht visar i sin uppsats är

Thomas visa europeiskt unik. Att denna gamla dikt är levande litteratur, visas inte minst av hur populär den blev när man återfann den på 1800-talet och hur stympade bitar återfinns i snart sagt alla svenska diktantologier som sträcker sig litet längre tillbaka i tiden. Här är någonting friskt och levande, minst av allt är den unken. Man måste vara en bra nog isig svensk för att inte fångas av innehållet, och när det dessutom är stor dikt... Biskopen har också rätt att fodra av oss att vi betraktar hans visa, inte i första hand som historisk källa till striderna på 1400-talet, utan som en dikt som fortfarande talar till oss. Jag får ta hjälp av Strindberg här på slutet: "Georg Stjernhjelm kallas den svenska skaldekonstens fader, därför att han skrivit vers på svenska, ehuru biskop Thomas på 1400-talet var mera skald och skrev bättre vers." (10)

Noter

1. Se text Magnus von Platen: *Twistefrågor i svensk litteraturforskning*, sid 9ff.
2. Se text Erik Lönnroth: *Biskop Thomas av Strängnäs*, sid 42ff.
3. Lönnroth aa sid 33 och 45.
4. *Svensk diplomatarium, del III*, sid 413.
5. *Berättare och förkunnare i svensk litteratur*, sid 100
6. Per-Erik Brolin: *Kalmarunionen*, sid 42
7. Platen aa sid 10
8. Lönnroth aa sid 51
9. Martin Lamm: *Upplysningstidens romanistik del I*, sid 237ff.
10. August Strindberg: *Svenska Folket del II*, sid 179

Medeltida frihetsdikter

av Halvdan Koht

Översättning av Ingela Nordin

■ I den här uppsatsen – publicerad i "American historical review" 1943 – gör artikelförfattaren en jämförelse mellan biskop Thomas Frihetsvisa och andra europeiska medeltida dikter. Han drar slutsatsen att Thomas visa är unik, den står ensam i sitt slag i den europeiska litteraturen.

Kravet på frihet hördes alltmer under medeltidens sista århundraden. Det fanns tillräckligt med "friheter", speciella privilegier för kyrkan och adeln och för vissa högt uppsatta personer och enskilda städer. Men *friheten* måste man kämpa för.

Kättare slogs för religiös frihet, bönder och arbetsfolk för social frihet, hela länder för nationell frihet.

Sådana var renässansens århundraden, kamp för tankens och själens frihet. Det fanns ingen medveten enighet mellan alla dessa olika frihetsrörelser. Tillsammans var de dock förberedelser för den moderna kampen för principen om frihet och lade grunden för frihetens idé.

Kanske ingenstans kan man finna denna grundläggande idé klarare uttryckt i medeltida litteratur än i vissa dikter som prisar friheten, höjdpunkten uppnåddes av en svensk frihets-

sång som daterar sig från 1440. Det finns en litterär historia bakom den sången, som omfattar mer än ett land, och som det kan vara intressant att följa.

Dessutom har det antagits att den svenska sången inspirerats av en gammal fabel som var välkänd i hela västeuropa, och den fabelns historia kan illustrera en intellektuell utveckling som ledde fram till det grundläggande kravet på frihet.

I

Det gäller Phaedrus' fabel om vargen och bandhunden. Vargen lockas först av hundens ljuvliga mat, men när han upptäcker att hunden i genhåll hålls kedjad, föredrar han sin osäkra frihet.

Under medeltiden, liksom i modern tid, användes Phaedrus' fabler allmänt som första latinbok därför att deras språk var synnerligen

enkelt och klart. Mycket tidigt översattes deras versform till prosa, och en prosasamling av fabler, tillskrivna av en viss Romulus, och som kanske daterar sig från niohundratalet, blev källan till de flesta senare bearbetningar av verket. Som textbok fick den konkurrera med en återgivning i bunden versform, skrivet av Avianus omkring år 400; men, eftersom fabeln om vargen och bandhunden är utelämnad i hans samling, intresserar den oss inte här. I Phaedrus' original är fabelns moral mycket lätt antydd i rubriken: "Quam dulcis sit libertas, breviter proloquar"¹, och i vargens sista svar till hunden: "Jag vill inte vara kung om jag inte kan vara fri."

Ett sådant uttalande kunde nu inte ha någon uppviglande effekt i det medeltida samhället, delvis därför att inga utom fria män skulle läsa denna fabel, och delvis därför att, trots att det var väl erkänt att en fri mans situation var bättre än trälens, upplattade alla detta förhållande som naturligt och oföränderligt.

I Romulus version av fabeln, som under århundraden var den enda kända för medeltidsmänniskan, var sensmoralen om frihet nästan helt utsuddad. Naturligtvis hade rubriken behållits. Men sedan hade fabeln givits en introduktion som lärde ut en tämligen annorlunda sensmoral. Den sade: "All frihet är en dygdens handling. Ty, hos fria män finns bari (sevitia), hos trålar dygd och ära. Ofta ser vi tjänare briljera medan fria män inte duger någonting till." Vargens slutliga svar var mer utstuderat än i Phaedrus' version, men i själva verket betonade det mera en vargs naturliga begär: "Jag behöver inte tycka om det du prisar. Jag vill leva fri, vad som än händer mig. Jag ska ströva omkring var jag än har lust, inga kedjor binder mig, ingenting hindrar mig. Alla vägar står öppna för mig på fälten, stigarna i bergen, jag råds intet. Jag är den förste att avnjuta boskapen, genom slughet undflyr jag hundarna. Du får leva som du har vant dig, jag skall leva som jag är van..."² Det står klart att en sådan presentation av fabeln inte gärna

¹"Hur ljuvlig frihet är, skall jag beskriva kort."

kunde uppväcka någon sorts revolutionära tendenser i någon som helst samhällsklass. Den lämpade sig perfekt för det existerande sociala systemet och hade ingen håg för frihet.

Under senare hälften av elvahundratalet, företog sig två engelsmän, beroende av varandra, att skriva om fablerna till nya verser. En av dem var läraren Alexander Neckam. I hans version var rubriken: "Quod libertas ce-teris bonis preferenda sit." ("Att friheten är att föredra framför andra goda ting"). Men sensmoralen som han lade till sade ingenting sådant. Den var en enkel distikon* som förkunnade att "detta kan betraktas som sagt till honom av mannen som vill lida vedermödor för en rofylsten mages skull".³ Mycket mer populär och mycket viktigare var den samtida omskrivningen till distikoner* på latin av den man som allmänt kallades Walter av England, Gualterius Anglicus, ärkebiskop i Palermo under de sista decennierna av elvahundratalet. I hans version, slutligen, blev fabeln en öppen frihetsförklaring. Han utarbetade omsorgsfullt vargens uttalande till ett principprogram: "Jag är inte i sådant nödvång att jag skulle låta förslava mig på grund av min mage."

En fri tiggare är rikare än en välnärd träl. Trälen äger varken sig själv eller sin egendom, såsom en fri man gör. Friheten, den särdeles ljuva goda, innehåller allt annat gott; om den inte finns, kan jag inte njuta av maten. Frihet är själens föda och dess sanna nöje, den som är rik på frihet, kan inte vara rikare. Jag ska inte sälja det jag äger för en sådan skändlig fördel; den som säljer sitt välstånd, gör sig själv fattig."

Denna uttrycksfulla förklaring fick dessutom följande sensmoral tillagd av författaren: "Friheten kan inte säljas för allt guld i världen, dess himmelska värde överträffar all jordens rikeedom."⁴

Walter's samling av fabler på vers, mycket enklare i stilen än Alexander Neckam's, triumferade inte helt över Romulus' äldre text, men var, inte desto mindre, mycket populär i hela västeuropa. I många manuskript var

* Distikon = verspar, en hexameter + en pentameter. Ö a.

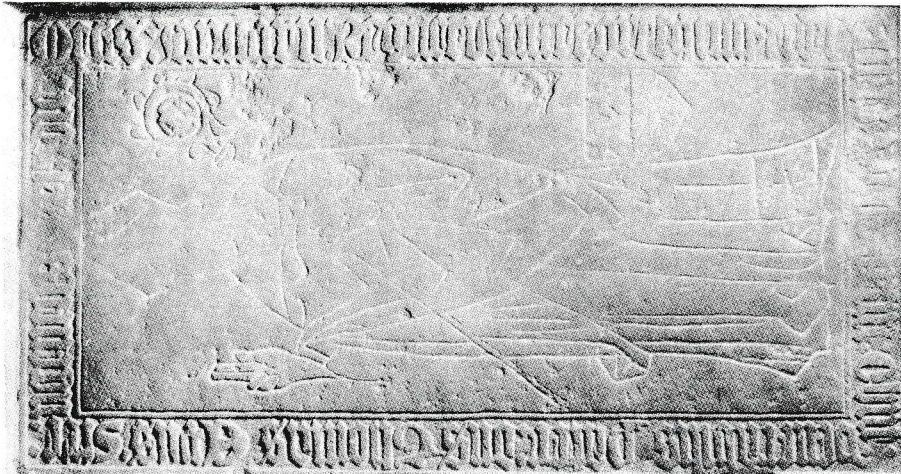
sensmoralen i fabeln om vargen och hunden utökad med två tillagda distikoner, som sa: "Frihet är en strålände och ovärderlig sak, som till intet pris kan delas. Fördubblad otydlighet (amphibolia) gör en träl av en herre, trældom kallas allmänt dödens avbild."⁵

Walter's samling utgjorde även grunden för översättningar till franska och tyska. Vid en tidigare tidpunkt gjordes dock en fransk översättning, mer eller mindre direkt från Romulus' text. Författaren var Marie av Frankrike, som bodde i England under senare halvan av elvahundratalet och gjorde det till sin uppgift att skriva fransk poesi för landets godsherrar. Hon försäkrar själv att hon grundade sin översättning på en samling fabler på engelska, men trots en del språkvetenskapliga fäktas som stöder denna försäkran, betvivlar jag att den är sann. Emellertid återger hennes verser Romulus' samling.

I de äldsta av hennes manuskript, finns ingen "sensmoral" alls i fabeln om vargen och bandhunden. Och de ord som läggs i vargens mun utvecklar inte idén om frihet i någon märkbar utsträckning, även om hon inte följer Romulus' rent "vargmässiga" argument. Hon låter vargen säga: "Vad! Är det så att man inte kan få röra sig annat än av barmhärtighet? Då kan du stanna, jag går min väg; jag tänker inte välja kedjorna. Det är bättre att vara en varg i frihet, än leva i överflöd med kedjor, så länge man har något val. Gå du till byn, jag går till skogarna."⁶

Andra manuskript lägger till en sensmoral, och det finns till och med två former av den. Den kortare lyder: "Detta exempel lär oss att den man är väldigt dum som gör sig själv ulla derdånig eller förslavad; ty det är en dålig sedvänja som inte låter någon man leva fritt i fred och i överensstämmelse med sina olyckliga, dessa fria män som är dumma nog att försvara sitt lösdriveri. De får inte kött och kläder tillräckligt för att kunna lämna världshusen och inte hänge sig åt spel och dobbel. Det är bättre att vara fattig och naken, på luffen på landet och i dåligt skick, än leva i frid och ro och väl skyddad genom att tjäna riddarna."⁷

Sensmoralen är i detta fall ganska tveetydig. Å andra sidan, framställer den friheten som

Thomas Simonsson ca 1380–1443, biskop i Strängnäs. Gravstenen i Strängnäs domkyrka avbildar hans konturer. Inget porträtt av honom är känt. Vår medeltids utan tvekan största diktare.

överlägsen förslavning, men, å andra sidan, förkastar den ett liv i röveri och utsavningar. Den senare sensmoralen är betonad i italienska översättningar som gjorts efter Marie av Frankrike. Dessa översättningar som finns i manuskript från trettonhundratalet, erbjuder en fortsättning på fabeln, som berättar att efter att vargen återvänt till skogen blev han fångad av bönder som spöade honom grymt och sedan tog honom med sig och hängde honom. På vägen till galgen återsåg vargen hunden och sade till honom: "Broder, jag borde ha litat på dig, för det skulle ha varit bättre för mig att leva i säkerhet, än i oupphörig fara för livet." Här tillägs sensmoralen: "Av detta exempel kan vi se att frihet är det bästa som finns, förutsatt att en man inte tillåter sig att ge sig in på galenskap och egensinnigheter; om han inte kan hålla sig lugn skulle det vara bättre för honom att tjäna en herre som höll honom i vördnadsfull fruktan och inte lät honom leva efter dåligt omdöme."⁷

Här gjordes då idén om frihet villkorlig.

Varken Marie eller hennes översättare gjorde bruk av den nya latintext som Walter av England hade satt samman, som otvetydigt prisade friheten som bättre än till och med överflöd under trälldom. Walter's samling populariserades dock genom andra översättningar, de tidigaste var två till franska, en från 1200-talet, den andra från trettonhundratalet. Den senare, som gjordes för en fransk drottning, Jeanne av Burgund, på 1340-talet, utvecklade sensmoralen vidare från den latinska texten. Den tecknar mannen som vanärrar sig själv genom att rusa runt och buga för världsliga och andliga prinsar för att få fatt i någon fet ställning för sig själv, men som, det oaktat inte skulle ge någon som helst hjälp åt fattigt folk. Obestriddigen överdrev översättaren härmed fabelns innehåll. I alla händelser, höll han sig till Walter's fundamentala idé att man inte skulle låta förslava sig. Men man måste hålla med om att denna idé har blivit något otydlig genom tillägg av ovidkommande argument.⁸ Sammanfattningsvis måste vi framhålla att de medeltida tolkningarna av fabeln om vargen och bandhunden inte gav otvetydigt stöd åt idén om frihet. Walter's av England utgåva

verkar vara den som uttalar den klarast, även om hans läsare inte alltid visade full förståelse.

II.

Faktum är att först under trettonhundratalet blev förhållandena sådana att de kunde uppleva något allmänt krav på frihet. Och naturligtvis kan vi vänta oss idén uttryckt av renässansens ledare.

Dante, förkämpan för nationellt oberoende, sade inte mycket direkt om frihet i sina poetiska arbeten. Endast i den första sången i hans *Purgatorio* finns några få rader som intygar hans förståelse för friheten. De refererar till den unge Cato, som föredrog döden framför att leva när Republiken hade förgåtts:

Frihet söker han, som är så kär
som han vet, han som ger sitt liv därför.⁹

Petrarca, renässansens verkliga litterära ledare, prisade ofta friheten i sina brev. Mer än en gång lade han fram Vergilius exempel, som fastställde att till och med exil var bättre än att förlora friheten.¹⁰ Ett av hans mest berömda brev har med rätta kallats "en hymn för friheten". Detta brev skrevs till folket i Rom år 1347, efter att Cola di Rienzo hade proklamerat sig som folkledare av Republiken. Det säger: "Friheten står mitt ibland oss. Det finns inget kärare, ingenting att innerligare önska sig; och aldrig förstår man detta bättre än när friheten förloras... Om sunt tänkande gör sig gällande tillsammans med frihet, kommer var och en av er att välja döden själv i stället för att förlora friheten. Utan frihet är livet ett hålo. Håll er tidigare trälldom ständigt framför ögonen. På detta sätt kommer, om jag inte misstar mig, er nuvarande frihet att bli er till en del kärare än livet självt. På så sätt, om det någon gång kommer att bli nödvändigt att skiljas från det ena eller andra, kommer det inte att finnas någon (förutsatt att en droppe romerskt blod fortfarande flyter i hans ådror) som inte föredrar att dö som en fri man hellre än att leva som träl."

Petrarca fortsätter att jämföra trälldom med infångade djurs liv. Jag citerar endast en av dessa jämförelser: "Fågeln i sin bur sjunger

vackra sånger för sin fångvaktare. Men om det givnes någon utväg, kommer den att lyfta i vrig flykt."¹¹

Det är givande att lägga märke till den vädjan om stolthet för deras förfäders kamp för frihet, med vilken Petrarca stöder sin maning till romarna. Det var en vädjan som han mer än en gång gav uttryck för i sin poesi, alldeles särskilt i hans *canzone*(sång) "Italia mia", som riktade sig till de italienska prinsarna för att förmå dem att enas för att kämpa mot den germanska kejsaren:

O, gamla latinska blod!

Res dig, och slit från vanära ditt rykte

— — —

— den antika lågan, är inte utslocknad än,
som reste det latinska namnet.¹²

Denna *canzone* skrevs troligen ungefär 1345 under intryck av de inre stridigheter i Italien som följde på slagen om Parma. Fyra år tidigare hade han skrivit en *canzone* som uttryckligen handlade om Permas befrielse från della Scalas tyranni, "Parma liberata", och som väl kan karaktäriseras som en frihetssång.¹³ Där tecknar han bilden av det förtryckta och utarmade folket, som drivits till det yttersta gräns, utan något hopp om stöd, bitna av tyranniets gudlösa och grymma tänder, och så kontrasten:

/Frihet, juu och efterlängtat./litet uppskattad
av dem som aldrig förlorat den./

så kär du måste vara för ett modigt folk./Du
ger oss åter vårt hopp./ du som i hård förvisning lindrat våra smärtor/

en rofylld hamn för alla mina tankar./Utan
dig skulle jag inte på länge få se/ välstånd och
ära och vadhelst man kan/ önska sig/

Med dig ger även en usel koja/ vederkvickelse/

Här erinrar Petrarca också om nationens historia, de sicilianska tyrannerna, Catos hängivenhet, och han jublar i ögonblickets åra:

/Fädernesland, befriat ur tyrannernas/klor./

Styr sig självt i frihet och fred./ läker sina

gamla skador./ vilas sina trötta lemmar./ tack-

ar den allenarådandes nåd/ ber att detta lyckliga tillstånd skall/ bli evigt.¹⁵

Parmas frihet varade inte länge. När Petrarca kom dit igen 1345, fann han staden mitt i ett allmänt krig, och han tvingades fly brådstörtat. I det brev där han berättade den dramatiska historien om sin flykt, uttryckte han på nytt sin kärlek till friheten, "om vilken jag alltid ber i mina böner, omfåttar med hela min önskan och skall följa till världens ände och havens slut."¹⁶

I dikten om Permas befrielse, pekar jag ut idén att endast förlust av frihet gör att man känner dess rätta värde. Det är en uppfattning som senare ofta dyker upp igen. På det hela taget, tror jag att hans känsla för frihet utgör den intellektuella bakgrunden till senare poeters prisande av friheten.

III.

En äkta frihetssång finner vi i den skotske ärkebiskopen John Barbour's epos, om den skotske frihetskampen som leddes av Robert Bruce. I detta arbete, som skrevs ungefär 1370, avbryts historien ofta av lyriska eller retoriska uttjutelser över teman som kärlek och kvinnor, misströstan och manlig tapphet. Främst av alla dessa lyriska mellanspel står (Bk. I, vers. 219-74) prisandet av friheten. Bakgrunden var den engelska okkupationen av Skottland efter att John Balliol hade blivit besegrad och deporterad 1296. Mäster John tecknar sedan bilden av hur kung Edward skickar engelska officerare över hela landet, och hur dessa officerare kränkte skottarna, tog vad de önskade och bar sig åt som de ville. Han utbrister:

Ack! Detta folk som alltid varit fritt
och i frihet alltid ville förbli

genom denna stora otur och galenskap
behandlades då så grymt

att där misslyckades dessa domar.

Vilken olycka kan man värre drabbas av?

Efter att sålunda ha hänvisat till nationens forna frihet, utbrister författaren i stormande frihetshymner:

Åh! Frihet är ett ädelt ting?/ Frihet gör män-

niskan sympatisk/ Frihet ger människan all tröst/ Han dör i ro som lever fritt!/ Ett ädelt hjärta får ingen ro/ intet finns det heller som kan honom/ glädja.

om friheten saknas; för fritt tycke/ efterlängtas mest av allt./

Han utvecklar då idén att en man som alltid har varit fri inte fullt kan uppskatta frihetens värde; men den som har smakat trälldom vet att friheten är värd mer än allt guld i världen. Om författaren här inför ett argument som vi är bekanta med från Petrarca, erinrar den sista meningen om sensmoralen i Walter's fabel, och han fortsätter med ett påstående som kan vara lånat från samma källa, nämligen, att en träl inte har någonting som är hans eget. En sådan fras är dock så allmän och så tydlig att den mycket väl kan vara författarens egen. Och i fortsättningen går han helt tydligt sin egen väg.

Här tar han i betraktelse ett ämne, som han säger diskuterades av kyrkomän, om konflikten mellan olika förpliktelser, nämligen det om slavens band till sin herre och de till sin hustru. Han försäkrar att de äktenskapliga förpliktelserna lägger de starkaste banden på en man, och inget kan illustrera trälldomens onda konsekvenser så tydligt som det faktum att de kan kollidera med en mans förpliktelser mot sin hustru. Slutsatsen blir därför att "trälldom är mycket värre än döden"; trälldomen utgör en mans lidande hela livet, medan döden "oroar honom bara en gång". Och så avslutar han:

Kort sagt, ingen kan känna till en slavs hela situation.¹⁷

Fästän en del av hans argument för friheten sjunker till en ganska subtil nivå, utvecklas tesen energiskt och våltaligt, och inledningsraderna är fyllda med så mycket känsla att det blir verklig poesi.

IV.

Mycket mer djupsinnigt poetiskt är den frihetssång som skrevs i Sverige i mitten av fjortionhundratalet. Frågan stod då: Skandinavisk union under den danske kungen, eller nationellt oberoende? På 1430-talet hade en man år

lågadeln, Engelbrekt, samlat bönder, gruvarbetare och stadsbor till segerrika uppror mot det förtryck som utövades av den utländska kungens fogdar. Engelbrekt hade mördats av en ädling som var hans personlige fiende. Nu restes frågan om Sverige skulle erhålla en ny utländsk kung eller välja sin egen styresman. I denna situation, vintern 1339-40, skrev biskop Thomas i Strängnäs, som var en vän till Engelbrekt, en dikt som berättade hela historien om denna nationalhjälte och tillade en angelägen uppmaning till det svenska folket att försvara oberoendet. Denna uppmaning omfattade tio verser, på vardera sex rader, på en meter som inspirerats av latinska hymner. Under lång tid betraktades och publicerades den som en speciell sång om frihet.¹⁸ Men nyli-

gen har det bevisats att den utgör sammanfattningen av en poetisk berättelse om Engelbrekt.¹⁹ Detta försvagar dock inte dess nationella och historiska värde, och den har med rätta fått en framstående plats bland svenska nationalhymner, den enda litterära produkt från medeltiden som fortfarande lever och värdar till populära tänkesätt.

Sången börjar med en uppmaning att handla:

O ädla svensk, du stann nu fast
och bättra det, som förut brast,
Du låt dig ej omvända.

Du våga din hals och så din hand
att frälsa ditt eget fädernesland!
Gud må dig tröst väl sända.

Sedan kommer jämförelsen med fåglar och vildjur som alla försvarar sina bon, så mycket mera då den förnuftiga människan-han skall hellre vara fri än en annan mans träl. Jämförelsen kan väl vara författarens egen, idén framkommer ganska naturligt för en frihetsskämpe. Lika gärna kan den dock ha tagits över som en del av tidens vanliga tänkesätt.

En jämförbar författare, den franska "pamflettören" Alain Chartier, som 1422 publicerade ett passionerat rop på nationell enhet för Frankrikes försvar, övertygad om att naturens lag gör att en man vill slåss för sitt fädernesland, och han menade att rationella varelser

inte kunde undandra sig denna lag som till och med dumma vildjur lydde: "Fågla försvarar sina bon med näbbar och klor, björnarna och lejonerna vaktar sina lyor med sitt skinn och sina tänder."²⁰

Alla de följande verserna sjunger frihetens lov, och börjar med det allmänna påståendet:

Frihet är det bästa ting,
som sökas kan all världen omkring,
den frihet kan väl bära.

Vill du vara dig självver huld,
du älska frihet mer än guld,
ty frihet följer ära!

I denna vers kan vi observera en idé som kan vara lånad från sensmoralen i Walter's fabel, uppskattningen av frihet i relation till guld. Men detta är, såvitt jag kan se, den enda idé, och det är en väldigt allmän sådan, som kan förbinda biskop Thomas' sång med den gamla fabeln.

Följande verser innehåller poetiska jämförelser som inte verkar ha några källor i tidigare litteratur om frihet men som kan ha inspirerats av bibliska liknelser. I en av verserna liknas friheten vid ett torn som måste försvaras om man inte skall bli olycklig; i en annan vers, med en stad som kommer att förlora sin trygghet när den förlorar friheten. Vidare, försäkrar författaren att fred utan frihet inte kan bestå. Därför uppmanar han till att slå vakt om friheten, släpper man den, kommer den att flyga sin väg som en jaktfalk. Han säger:

Jag råder nu dig, ha frihet kär,
om du kan märka vad frihet är,
hon är ej god att mista.
Frid och fräse drager hon hem,
hugnad och glädje allom dem,
som skylas under hennes kvistar.

I denna senare vers finns en svag påminnelse om den idé som uttrycktes av Petrarca och av John Barbour, att förlust av friheten befordrar förtärligheten av dess värde. Men det verkar omöjligt att utstaka ett klart samband. Sista versen i Thomas' dikt sammanfattar med mening att friheten är en trygg hamn:

En hamn som väjer vind och våg,
Frihet beskärmar både hög och låg,
Ty bör man frihet pryda.

I början av dikten är det möjligt att förnimma en föreställning att friheten speciellt tillhör folk med hög social status. Men i slutet tecknas friheten som av allmänt värde för alla människor. Detta var i full överensstämmelse med Engelbrekts upprorsprogram, och det ställer hela dikten på en bredare bas som en sann frihetssång. Den summerar striderna under de sista århundradena av medeltiden som en arvedel för kommande tider.

Washington, D. C.

Fotnoter:

1. Leopold Hervieux "Les fabulistes latins depuis le siècle d'Auguste jusqu'à la fin du moyen âge" II (2:a uppl. Paris, 1894) 220-21, 441, 500; Herman Oesterley "Romulus: die paraphrasen des phaedrus und die aesopische fabel im mittelhochdeutschen" (Berlin 1870) sid. 73-74. (Oesterley följde Grimms exempel att inte använda versaler.)
2. Hervieux, II, 260, 414.
3. I samma skrift, s. 344.
4. I samma skrift, s. 363.
5. Karl Warnke, red. "Die fabeln der Marie de

France", Bibliotheca normannica, VI (Halle 1898), 90.

6. I samma skrift, s. 332.

7. Murray Peabody Brush, red. "The Isopo Laurenziano" (Columbus, 1899), sid. 148-50.

8. Kenneth Mc Kenzie och William A. Oldfather, red. "Ysopet-Avionnet: The Latin and French Texts" vid universitetets i Illinois studier av språk och litteratur, vol. V, nr. 4 (Urbana, 1919, tryckt 1921) sid 160-61.

9. "The Divine Comedy"; den italienska texten med en översättning till engelsk blankvers av Courtney Langdon (Cambridge, 1920), 6-7.

10. "Epistolae rerum familiarum", lib. II, litt. IV.

11. Jag citerar Mario Emilio Cosenza "Francesco Petrarca and the Revolution of Cola di Rienzo" (Chicago, 1913), sid. 17-19.

12. "The Sonnets, Triumphs, and Other Poems of Petrarch", översatt till engelska (London, 1901), sid. 125-26.

13. Han tog inte med denna canzone (Quel c'ha nostra natura in sè più degno) i sin samling av dikter och sånger, troligen därför att han inte

ansåg den helt fulländad, eller kanske pga den påföljande förlusten av friheten. Jag citerar en separat utgåva, publicerad av Francesco Berlan, "Sceltà di curiosità letterarie" (Bologna, 1870), disp. CIX.

14. I samma skrift, sig. 89, 104.

15. I samma skrift, sid. 168-69.

16. "Epist. rer. fam." lib. V, litt. x.

17. John Barbour, "The Bruce", red. Walter W. Skeat (Edinburgh och London, Scottish Text Society, 1894), I, 10-12.

18. Gunnar Olof Hyllén-Cavallius och George Stephens "Sveriges historiska och politiska visor" (Örebro, 1853), sid. 120-23.

19. Erland Hjörne, i "Historisk tidskrift för Finland", 1919. Denna tidskrift har jag inte kunnat finna i USA; jag känner till den genom ett kort omnämnande i Henrik Schücks och Karl Warburgs "Illustrerad svensk litteraturhistoria", I, (3:e utg., Stockholm, 1926), 441.

20. Alain Chartier, "Le quadrilogue invectif", red. E. Droz (Paris, 1923), sid. 10-11.

Om träd och erosion i Kina

av Rewi Alley

översättning från engelskan av Jan-Olof Erlandsson

■ Författaren och publicisten Rewi Alley har granskat frågan om träd och erosion i Kina. Det är nödvändigt, anser han, "att lägga ännu större vikt vid skogsodling, på vilket så mycket av landets liv beror".

Tu Fu den store diktaren under Tang-dynastin skildrade detta i sin dikt "Suckar över höstregnen" från översvämningarna och dyrtiden hösten 754:

/Storm och regn utan avbrott har fördärvat/
hösten./
Molnen sträcker sig över hela världen och/
förmörkar dagarna./
Man kan inte skilja hästar från oxar/
antingen de kommer/
eller går./

Floderna svämmar över, ingen kan skilja/
den klara Wei från/
den grumliga Ching./
Svampar täcker träden, säden ruttnar på/
åkrarna./
Varken brödsäd eller grönsaker kommer/
in från bondgårdarna./
I stan byter man sina sängkläder mot/

ris för två dagar -/
när man har tur. Vem frågar efter det/
gamla priset?/

(Ur samlingen "Hoppande fisk. Vilsäganden
en hund. Dikter av Tu Fu tolkade av Gunnar
Blomqvist". Tema 1970)

För mer än 2 000 år sedan förde kejsaren Shi Huangdi av Qin-dynastin 700 000 av en skattebetalande befolkning på 20 miljoner till Chang'an, dagens Xian, för att bygga sitt palats och sin ofantliga grav. Han behövde stora mängder timmer för konstruktionen och som bränsle för de ugnar som producerade de manshöga gravfigurer som skulle bidra till att hålla minnet av honom vid liv. Följaktligen lät han fälla flera skogar på slätten längs floden Wei och på bergen bortom slätten. Men det lättaste var att flotta timret nedför floden Ching dit där den flyter samman med Wei nära Changan.

Under Tangdynastin, nästan tusen år sena-

Armén gräver avlopp. Urumchi. Foto Gun Kessle.

re, hade Changan bränts ned och återupps- byggts åtskilliga gånger. Vid det laget hade kalhugningen av skogarna orsakat erosion som slammade igen Chings vatten vilket den tidens poeter kommenterade. Floden Wei flöt genom ett bergigt, skogrikt landskap, fortfarande lika klar.

Historien berättar inte när Wei också börjar bli igenslammad men vi kan anta att med färdigställandet av landsvägar och slutligen en järnväg in i Gansu accelererade erosionen avsevärt. Nya städer byggdes som krävde alltmer timmer. I Shandan, en liten stad i västra Gansu, där vi startade en skola 1944 fanns 52 stora tempel eller lämningar efter tempel i staden och dess omgivningar. Bevattningskanaler hade torkat ut och folket där var det fattigaste jag sett i Kina.

Liknande överexploatering av skogstillgångar var vanlig i Gansu längs hela gamla

Sidenvägen. Där träd fälldes expanderade ök- nen snabbt. Allt för stora hjordar med får eller getter förvärrade tragedin. Getter är förstklas- siga förädlare av skogsodling men de bidrog med en stor del av köttförsörjningen. För att hålla nomadfolken borta tvangs kejsardömet hålla stora arméer i norr. Nomadfolken i sin tur ökade sina boskapsdjordar för att kunna föda sina trupper och öknen bredde ut sig. På många platser i norra Shaanxi sticker idag en- dast tornen av den kinesiska muren upp ur ökensanden. På sidan av stadsmuren i staden Yulin hopar sig ökensand. Genom detta områ- de flyter Gula floden och drar med sig en mängd slam från de eroderade raviner av lössjord i Shaanxi och Shaanxi och för det med sig till dammen i Sammenxia. Detta tvingar ingenjörerna att ändra dammen från en hög- vattendamm till en lågvattendamm. Slammets som fortsätter nedför floden har byggt upp

flodbotten så mycket att i närheten av Kai- feng, en gång Kinas huvudstad, flyter floden indämd högt över slätten nedanför. Fördäm- ningar byggs ständigt på men hotet för en översvämning är lika allvarligt som det alltid varit.

Yangtsefloden vars källa inte ligger långt från Gula flodens källa i provinsen Qinghai är betydligt större än sin nordligare granne. Där- för utgör naturskyddet kring den ett ännu stör- re problem. Nya vägar har gjort skogsklädda områden längs de övre bifloderna lättare till- gängliga. Den ökade avverkningen, att tillgö- dose behoven vid byggen har naturligtvis lett till ökad erosion och har därmed förvärrat pro- blet med slam i floden.

Under åren sedan befrielsen har ansenlig skogsplantering utförts i hela Kina. Under kulturrevolutionens tio år fälldes emellertid många av de träd, vilka planterats som vind- skydd i norra Kina, för att användas som bränsle. Okontrollerad avverkning förekom då nästan överallt.

Det återstod dock en hel del kvarvarande planteringar år 1976 efter kulturrevolutionen. När man reste kunde man se de omfattande planteringarna av teoljebuskar (Thea sasan- qua) i Meixian i östra Guangdong, skogar med popplar (Paulownia) i det torra Henan, nyin- planteringarna kring skogarna i Huitung i Hu- nan där Kinagranen, den underbara shashu, växer så fint.

Runt små och stora städer har omfattande skogsplantering utförts. Kastanjer och val- nötsräd har planterats vida omkring i Zunhua län i Hebei.

Under perioden 1966–76 var det en tendens att säga att allt som utförts innan "de fyras gäng" kom till makten var revisionistiskt och alltså värdefullt. Följaktligen upphörde eller avstannade en stor del av det arbete som påbör- jats i Jiangxi. En del av de mest omfattande skogsplanteringarna hade dock genomförts i länen Xiangning och Hequ i Shanxi där en verkligt beslutsam ansträngning gjorts att hindra flödet av slam ned i Gula floden genom att utnyttja kontrolldammar och skogsplante- ringar på ett vetenskapligt sätt. Arbetet på

dessa två platser visade väl vad som kunde åstadkommas.

Det är ingen tvekan om att den igenslamning av de stora floderna som började för så länge sedan nu ständigt ökar i omfattning vilket skulle kräva ökade insatser av skogsplante- ring. Torkan på Hebeislätterna skulle vara mindre förödande om de skogar fortfarande existerade som en gång höll kvar vattnet som rann ned från Shanxis högländ. Ingenjörer som bygger stora dammar och fina bevattningsanläggningar är ofta alltför lite bekymra- de över det slam som följer med ned från de eroderade bergen inom reservoarens upptag- ningsområde. Många stora reservoarer är om- givna av kala berg som långsamt eroderar. Vid Raoping i Guangdong och också vid Yingde i samma provins fann jag att nivån av slam stän- digt stiger.

Det har föreslagits att i ett land som Kina som drabbas av översvämningar, torka, ex- panderande öknar och erosion borde utbild- ning i dessa frågor spridas och göras till obliga- toriska studier i skolan. Undervisning i: "Vem är vår fiende, hur bör han bekämpas" kunde genomföras. I delar av Förenta Staterna där tall används för att plantera bergiga områden är samma skalbagge en plåga som jag sett för- stora barrträd i Chengde i Hebei och i Jenzhou i Hubei. En fågel som lever på dessa insekter var förr vanlig i Kina men då den var lätt att döda har den försvunnit. Enligt "Journal of Forestry" föder skolor i den här delen av Fö- renta Staterna upp denna fågel och släpper den fri vid den tid då skalbagarna är aktiva, med utmärkt resultat.

I södra Kina kan man se många ofruktbara berg där tunna, spretiga barrträd endast har en kvast av grenar i toppen, inte tillräckliga för att hålla trädet vid liv. Behovet av bränsle är så stort att all tillgänglig småskog huggits ned.

I det avseendet är indragningen av sumpgas i alla kinesiska byar, vilket sker i Sichuan och några andra provinser, ett synnerligen viktigt steg. Man kan se hela byar, där de tidigare förbrukade 20 procent av inkomsterna på bränsle, som nu klarar sig på sumpgas. Utnytt- jandet av solenergi har också en viktig framtid och kan bidra till att sätta stopp för trädfall-

ning till bränsle. Man kan tänka sig hur mycket vindkraft som kan genereras i den långa dalen från Urumqi till Turpan i Xinjiang. Mer än tillräckligt för att förse alla kokplattor i hela oasen med elektricitet. Samma gäller för plattor som Shenchu i norra Shanxi där en frisk vind tycks blåsa året runt.

Det är alltså tydligt att för att öka skörden är omfattande skogsplantering nödvändig. Jag tänker på den en gång torra Jinshatanslätten sydväst om Datong i nordvästra Shanxi där fälten ligger inrutade mellan planterade skyddsbälten och inte längre torkar ut av den rådande vinden som tidigare var fallet. Ett gott träd avger 800 liter fukt till luften varje dag. Dess bevarande kan gälla liv eller död för folket omkring.

När jag med en vän tog upp möjligheten av att sätta upp skogskooperativ för att hjälpa till med skogsplantering i inlandet skattade han åt mig. "Inga ungdomar av idag skulle ge sig upp bland bergen och leva med naturen som Du Fu eller Li Bai! De skulle aldrig lämna det storstadsliv som ger dem så mycket!" Men då tänkte jag tillbaka på ett tillfälle för några år sedan då jag besteg ett brant berg i Hunan vid den tid unga människor från städerna sänts till landsbygden. Jag träffade på en grupp på tretio personer som planterade tallplantor. De hade skojigt tillsammans, arbetade hårt och gjorde också ett mycket gott arbete. De bar inte mycket med sig, utnyttjade den frihet som landsbygden gav och pekade ut de kala berg de skulle plantera härnäst. Senare vid måltiden i deras logi visade de mig med mycken stolthet sina rum, sina målningar och blommor.

Kanske var de ett undantag men de åstadkom resultat och imponerade. Platsen var en del av en statsägd skog och tydligen kände de ansvariga kadern för arbetet och förde denna glädje vidare till de yngre. Man fick en känsla att mycket hade kunnat byggas på en sådan grupp vad gäller att förstå träd, deras storslagenhet, deras skönhet och i tillfredsställelse över att deltaga i skapandet av så mycket rikedom. Man får inte glömma att på landsbygden är många elever som avslutat högstadiet alls inte den sorts storstadsgångdom vilken tränas att träda in i dataåldern och för vilka

landsbygden är något obegripligt, något man bara måste stå ut med om man tvingas bo där. Jag mötte en gång en pojke som arbetade på en bevakningskanal i Henan. Han hade just avslutat sina studier vid högskolan och jag frågade honom om han skulle vilja åka till en större stad. "Nej", svarade han bestämt, "jag skulle inte ens vilja bo i vår länsstad. Jag vill bo på landet!" Jag fotograferade honom och tanken på honom har glatt mig sedan dess.

När jag tog med mig några av eleverna från vår skola i Shandan för att titta på den stora staden efter befrielsen så var de inte imponerade. "Vi är landsortsfolk, låt oss åka tillbaka till landsbygden igen!" sade de. Det finns en hel del människor i Kina som skulle kunna utbildas i skogsvård och som kunde försörja sig väl genom att göra kala berg gröna igen.

I slutet av sextiotalet åkte jag till Rejin i södra Jiangxi. Den ansvariga kadern då pekade på de kala bergen runt omkring oss och sade: "Nu ska vi genast sätta igång att plantera allt detta med teoljebuskar och göra oss helt oberoende på teolja precis som alla andra län." Tio år senare, 1979, åkte jag dit igen. Bergen var lika kala som någonsin. Inga tecken på teoljebuskar någonsin. Men länets stad var avsevärt utbyggd och nya byggnader restes överallt för vilka mängder av timmer krävdes.

Vid resor för industrikooperationen i Fujian åren 1938-41 kunde jag alltid glädja mig åt det gröna genomskinniga vattnet i floden Min.

Nu är samma flod grumlig och stockar av fällda träd kantar landsvägarna. Nyligen kunde man emellertid uppmuntras av att bergen återigen öppnats för trädplantering. En stor del av Shanghai har byggts med timmer från Fujian och det känns bra att veta att skogsplantering i stor skala nu ska främjas, för det är sannerligen angeläget.

I historisk tid var ön Hainan en källa för många värdefulla trädslag, speciellt ebenholz. Men vid mina besök på ön har jag inte kunnat finna ett enda exemplar av ebenholzträdet kvar, inte ens i den fina botaniska trädgården och forskningsinstitutet i Nada. I den nya staten Papua-New Guinea är det lag att för varje fällt ebenholzträd skall 200 nya träd planteras

Planterad allé. Keria, Sinkiang. Foto Gun Kessle.

och det är inte mer än rätt. Våldtäkten av skogens rikedomar på ön Hainan under sekler har resulterat i ett behov av massiv insats av skogsplantering. En del av detta har genomförts genom anläggandet av gummiplantager, acajouträdsodling för cashewnötter och så vidare. Men det är seklers våldtäkt som måste gottgöras.

Jag glädde mig åt att i länet Yangbi i västra Yunnan se hur en kommun tillhörande minoritetetfolket Yi hade förbättrat sin levnadsstandard genom omfattande plantering av valnötsträd och genom att sälja den olja de pressade ur valnötsskärnorna. Och hur valnötsträd nu växer i avsevärd mängd i den tibetanska regionen Ngawa i västra Sichuan. Träden växer speciellt bra där och ger god avkastning. Större delen av lälandet i Sichuan är för hett för äppelträd, men uppe vid Songpan som ligger ungefär 4000 meter över havsnivån bär de frukt alldeles utmärkt.

Kinas inland är vidsträckt och mycket glesbefolkat. Folket är vanligtvis ganska fattigt så plantering av ekonomiskt givande träd ger en rejäl stimulans åt levnadsförhållandena, emedan plantering av gröna växter är nödvändigt för att stoppa erosionen och det oundvikliga igenslammandet av floder.

Lankao är ett län nära Gula floden i östra Henan. Förut täckte Gula floden dess område med slam många gånger och lämnade på flera platser sandhögar där inget växte och varifrån sanden blåste in över byarna. Därför hade platsen ett dåligt rykte. Många människor lämnade området för att bosätta sig där förhållandena var bättre.

Då dök det upp en duglig ledare, Jiao Yulu, som fann ett sätt att binda sanddynerna genom att täcka dem med ett lager av lera och sedan plantera träd. Därefter ökade han antalet paulowniapopplar, som växer mycket fort och vars virke har funnit en god exportmarknad.

Träd planterade vid väg. Liu Ling. Foto Gun Kessle.

Det är värdefullt för sådant som de skor av trä som används av många i Japan, för modellflygplan och så vidare. Deras rötter tränger djupt ned och har ingen ogynnsam effekt på grödan som växer vid dem. Därför har de nu blivit ett favoritträd för användning i lantbruket i provinsen.

I den södra delen av provinsen ligger bergen Dabie Shan, vars skogar brändes ned av både den japanska armén och Kuomintangens armé därför att de ansågs ge för gott skydd åt gerillasoldater. Dessa skogar återställs nu, men långt till väster ligger de till största delen kalhuggna. Funiubergen över vilka ett enormt skyfall föll 1976 och översvämde en hel prefektur och spolade bort flera dammar. Återigen 1980 sköljde vatten från samma område ned längs Tangfloden och orsakade högvatten i floden Han. Samtidigt var det översvämning i Yang-

tze och 83 dagar med kraftigt regn över de tolv länen i prefekturen Jinzhou som låg mellan de två floderna. Således översvämmades hela området.

Det har kommit många rapporter om skogsavfrån luftan men jag har ännu inte kunnat se några resultat. Jag antar att distributionen av fröna skulle bli ojämn och tomta ytor måste sås i efterhand liksom anordnande av brandgator. Likasom det skogskollektiv jag föreslog skulle en kår med skogvaktare kunna svara för det totala överinseendet, brandskydd och annat samt ge skogskollektiv en nödig hjälp. För att underlätta sina egna levnadsförhållanden skulle skogskollektiv kunna ha plantskolor och sälja många sorters ungträd, fruktbuskar och annat till folk i närheten. Man skulle kunna förse marknaden med frukter som avocadon vilken ännu inte är spridd i Kina men

som har högt proteinvärde. Apelsinmarmelad och sylt på kiwifrukt kunde produceras för försäljning i städerna. Det finns så många sidovägar för skogskooperativen att göra uppehållet säkrare.

I Kinas skogsområde i nordost, är återväxten av nya skogar för att ersätta de som huggits ned alltför långsam. Fortfarande finns många kala berg som väntar på att täckas med skog. Det förekom en hänsynslös uthuggning och liten plantering genom hela den japanska ockupationen, vars härjningar ännu inte helt har reparerats. Den väldiga yta av skogslandskap runt sommarpalatset i Chengde, norr om Hebei, högs hänsynslöst ned under både den senare Manchutiden och krigsherrarnas period efter revolutionen 1911.

Varhelst man tittar i landet och även om man respekterar allt det som genomförts under de senaste åren kan man se hur synnerligen viktigt det är att lägga ännu större vikt vid skogsodling på vilket så mycket av landets liv beror. När man reser runt de branta sluttningarna av Taklamakaökningen där den drar sig upp mot oasstäderna i södra Xinjiang får man en inblick i den kamp som pågår. Människan använder vatten och träd för att skjuta öknarna bakåt medan öknarna mönstrar sina resurser för att stå emot. Jordbrukare arbetar i många år på att gräva kanaler och kantar dem med cementplattor för att förhindra att vattnet sipprar ut. Det tar vattnet till sina odlingar från Karakorumbergen och planterar träd utefter kanalerna och använder allt detta som vapen för att bekämpa öknen som hotar att täcka alltihop med sand.

Runtom Beijing finns många underbara träd. Den tvåusenåriga cypressen i parken vid solens altare, den stora vita barkgranen och furan i Runda Staden vid Beihai-parken som är ända från Kublai Khans tid, de stora gingkoträden i klostret Tanzhe i de västra bergen och Xiangshans vackra skogskladda berg och dalar vilka i likhet med dalen vid Tanzheklostret visar vad skogsplantering kan åstadkomma med kala berg. Man kan också tänka på de vackra barrskogarna runt Beijing.

Motståndskriget ledde till att många berg runt Beijing kalhögs därför att ockupations-

makten fruktade att de skulle bli gömställe för motståndskämparna. Men tack vara en skogsskola i närheten som sprider sitt hälsosamma inflytande har emellertid många av bergen på nytt klätt sig i grönt.

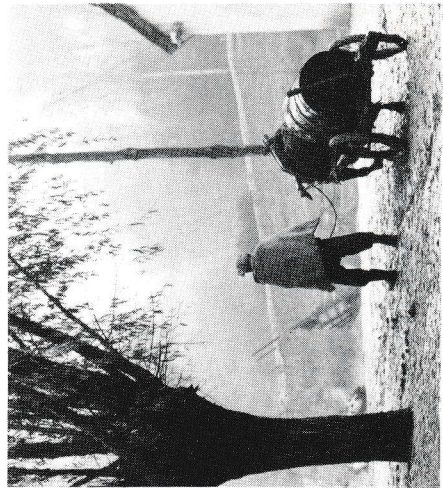
Inre Mongoliet har fått uppleva några bittra erfarenheter då entusiaster som önskade mer vete lät plöja upp en stor del av grässlätterna med resultat att när vinden svepte in blev de åter till öken. Nyligen berättade emellertid en rapport från området om kommunen Taipingdi i länet Chiefang där massig skogsplantering utförts om hur till och med en svår storm inte hade påverkat produktionen. Innan skogsplanteringen påbörjades 1964 var området kallt med många kullar av sand.

Därefter fann man svaret: träd. År 1981 föreslog man att ytterligare 133 hektar skulle planteras med skog i bara detta område.

Den 92-åriga Richard St Barbe Baker, som är en välkänd skogsvårdare och världsauktoritet på trädens väldiga betydelse för människans livsuppehålle kom på besök i Beijing 1981. När han skriver om sitt adoptivland Nya Zeeland säger han:

Ändå har man inte tillräckligt insett att många av dagens stora problem beror på

Regnväder. Foto Gun Kessle.

okunnighet om trädens betydelse. Miljon-tals tunnland av rik jordbruksmark är nu öken som ett resultat av den totala förstörelsen av träd och skogar. Afrikas Sahara, "the dust bowls" i Amerika och Australien, och idag de impro-duktiva områdena i detta land är tragiska be-avis för okunnighetens resultat. Träden beva-rar flodområden och bergskällor samt håller grundvattennivån uppe, de håller det fram-trängande havet borta, de förhindrar vindens förördelse, de renar luften och bidrar till att upprätthålla livet. Därför har vi försökt skapa en känsla för träd i större delen av världen...

Skogens biologiska bidrag, speciellt ursko-gens andel är så mycket värdefullare än kon-tanterna från exploatering. Genom hela livet är träd en ovärderlig tillgång för landet, deras rötter gräver sig djupt ned och tar upp minera-ler och för dem till ytan genom löven som när

de faller återupptas av jorden, och därmed får gräs och skördar en balanserad gödning och sålunda åstadkommer gynnsamma förhållan-den för maskar. En mask omsätter sin egen vikt varje dygn och ett "tät bemaskat" tunn-land berikas med 15 ton jordhögar på ett år. Träd håller vårens grundvattennivå uppe och avger fukt till jorden genom sina löv vilket förstärker de vindar som bär regn så att fukt kan fyllas senare där det kanske bäst behövs.

Runt städerna och de tät befolkade områ-dena i Kina har trädplanteringen utförts på ett slående sätt. Det verkliga behovet finns emel-lertid inte där utan i de stora flodernas upptag-ningsområde och runt alla dammar. Det är där de stora insatserna måste sättas in. Det man framför allt bör komma ihåg är att hotet från de två stora igenslammade floderna som korsar Kina ju måste avvärjas där det uppstår.

Tidskriften "Eastern Horizon" i Hong Kong utkom med sitt sista nummer i sep-tember 1981. Det var en förtjansfull kul-turtidskrift som länge bevakat skeendet i Asien och Oceanien. Rewi Alley tillhörde tidskriftens fasta medarbetare och hans sis-ta bidrag var en betraktelse över skogsvår-den i Kina och de faror som den bristande förståelsen för skogens betydelse innebar för det nya Kina.

Den 85-åriga Rewi Alley har verkat i Ki-na sedan slutet på tjugotalet. Han var inspi-ratorn och den ledande drivkraften i upp-bygget av de små och folkliga industri-kooperativ som gjorde Kinas motstånd i kriget mot de japanska angriparna möjligt. Många av hans initiativ kom också att ut-vecklas av Mao Zedong i Yenan och bli till-grunden för den politik som ledde till folk-kommunerna 1958. Rewi Alley var också den som utvecklade ett nytt skolsystem i Kina, ett som bröt med hela den konfucian-ska traditionen och gjorde folkets erfa-renheter och folkets långtan efter kunskap till grunden för en skolutbildning som för-enade teori och praktik.

Rewi Alley förenar djup kärlek till Kina

och Kinas folk med den grundläggande in-sikten att arbetande människor är likar vär-l-den över. Han är demokrat och tror på förnufts seger.

När han här talar om skogen och Kina så är det en klok ättiofemåring som med fem-tiofem års erfarenhet av kinesiska förhål-landen summerar både erfarenheter och fa-ror.

I det han säger finns en djup oro över den unga generationen i storsstäderna och deras brist på insikt och förståelse för landets be-hov. Det är ingen konservativ gammal mans tro. Men det är besläktad med den oro Mao Zedong gav uttryck åt i sina samtal med Edgar Snow.

Gun Kessle

Av Rewi Alley finns två böcker tillgängliga på svenska. De anbefalles:

Rewi Alley, Hans Miller: Västerlandets imperialism i Kina under 400 år. Gidlunds 1973.

Rewi Alley: Skapande utbildning. Erfar-neheter från Sandan i nordvästra Kina. Gidlunds 1979.

Félix Vallotton (1865–1925)

av Jan Myrdal

År 1902 medarbetade Van Dongen och Jacqu-es Villon med social och politisk karikatyr i L'ASSIETTE AU BEURRE. Det var den år-gång då denna kommersiella skämttidning nästan blev till konstnärernas organ för sati-risk revolt. Då gjorde Steinlen sin märkliga svit "Hugos dröm" och då utförde Félix Val-lotton det mest påkostade numret i tidskrif-tens hela historia. Nr 48. "Brott och straff" handkolorerade litografier på speciellt pap-per. En lika slående som raffinerad konst. Dessa bilder reproduceras inte här. De kräver ordentligt färgtryck.

Félix Vallotton var född i Schweiz men ver-kade i Paris. Han var målare. Dock är det hans grafik som blivit mest känd och som fått ett bestämmande inflytande över stora delar av vårt århundrades konst.

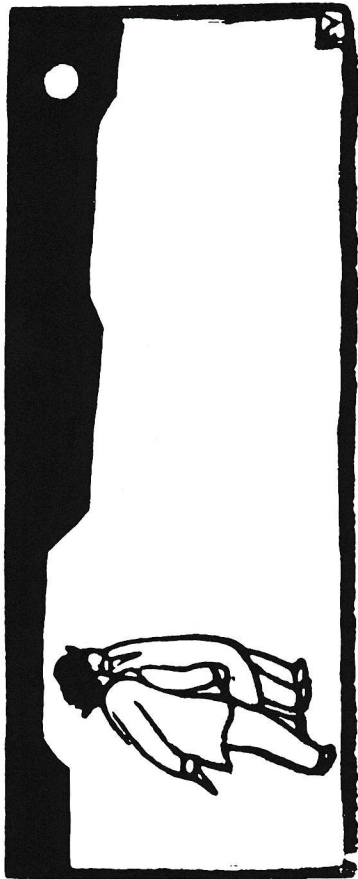
Redan som konststuderande hade han bör-jat arbeta med etsningar. Han kopierade Rem-brandt för att lära känna dennes arbetssätt. Därefter övergick han alltmer till tornål. Fé-lix Bracquemond (1833–1914) hade på grund-val av den tekniska beskrivningen i Diderot-d'Alemberts stora encyklopedi återupplivat denna rembrandtska teknik som varit ur bruk i ett sekel.

Félix Vallotton var intresserad av konstnär-lig teknik och teori. Han skrev också regel-

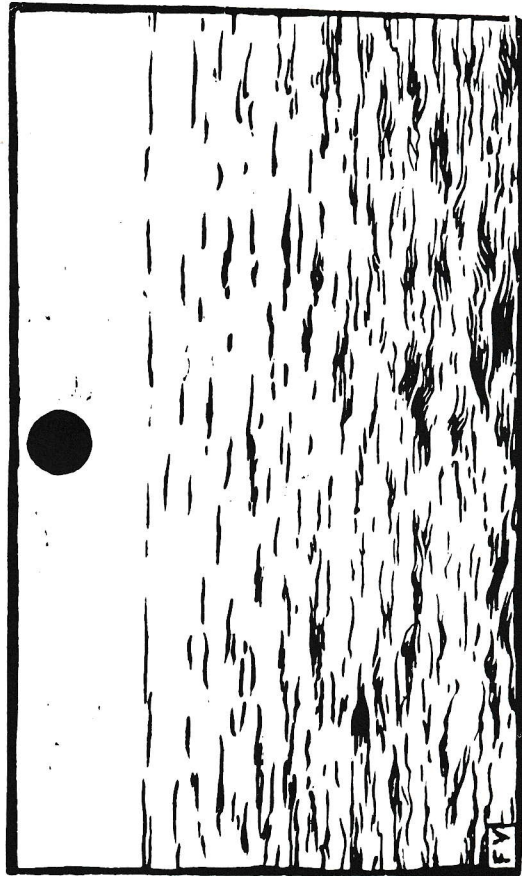
bunden konstkrik i "Gazette de Lausanne". År 1890 öppnade den stora japanska träsnitts-utställningen på École des Beaux-Arts i Paris. Året därefter hade Vallotton övergått till att själv arbeta med träsnitt. Han fascinerades av träsnittets möjligheter. Han lärde både linjer och bildsyn från Japan. Dekorativ enhet och omsorgsfullt – men djärvt – bildbygge i olika plan. Det var ett medvetet formval. Hans bil-der fick masspublik i skämttidningar som "Le Rire" under nititioalet.

På kort tid blev Vallottons bilder riktungs-givande. Gauguin som själv börjat med träsnitt på Tahiti år 1891 påverkades av Vallotton. Munch och Beardsley som var i Paris när Val-lotton slog igenom utvecklade sedan i egna bilder impulser de fått från Vallotton. I Eng-land och Nordamerika övertog reklam och formgivning hans bildspråk.

När Masereel under första världskriget i si-na bilder mot kriget i Romain Rollands dags-tidning "La feuille" i Genève kunde befria sig från sin tidigare lite gnetiga linje och nå fram till svärta och direkthet då följde han Vallot-ton. Som för övrigt själv tillhörde det fåtal konstnärer under första världskriget som inte föll offer för chauvinismen utan bekämpade det imperialistiska kriget i bild.

På fästningsmuren. Träsnitt 1893.

Havet. Träsnitt 1893.

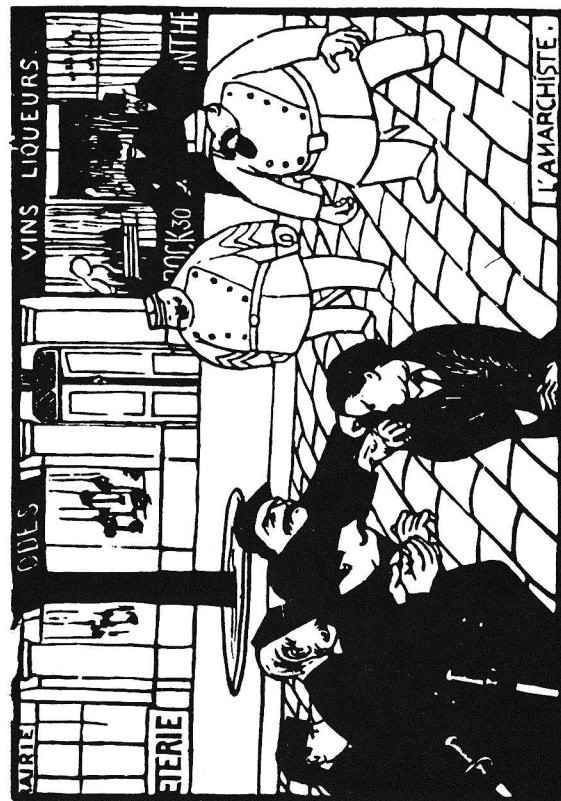
Tre badande flickor. Träsnitt 1894.

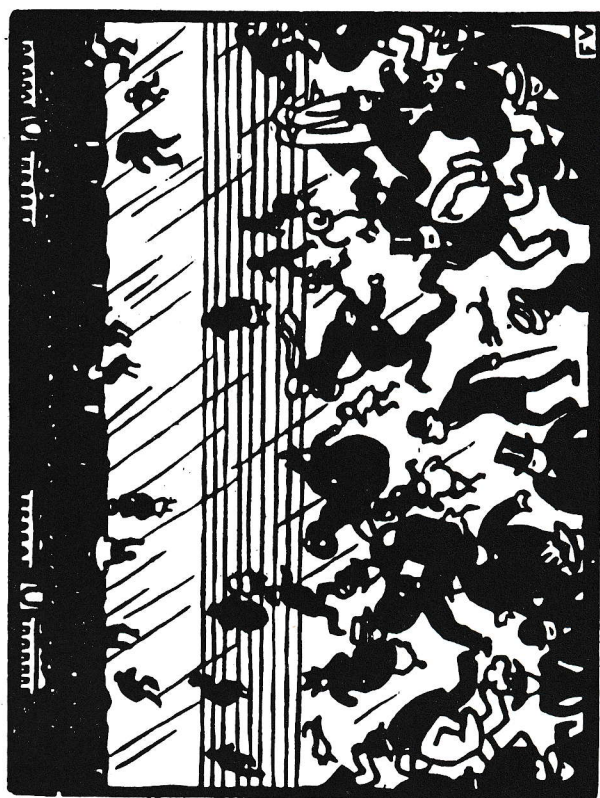
Anfallet. Träsnitt 1893.

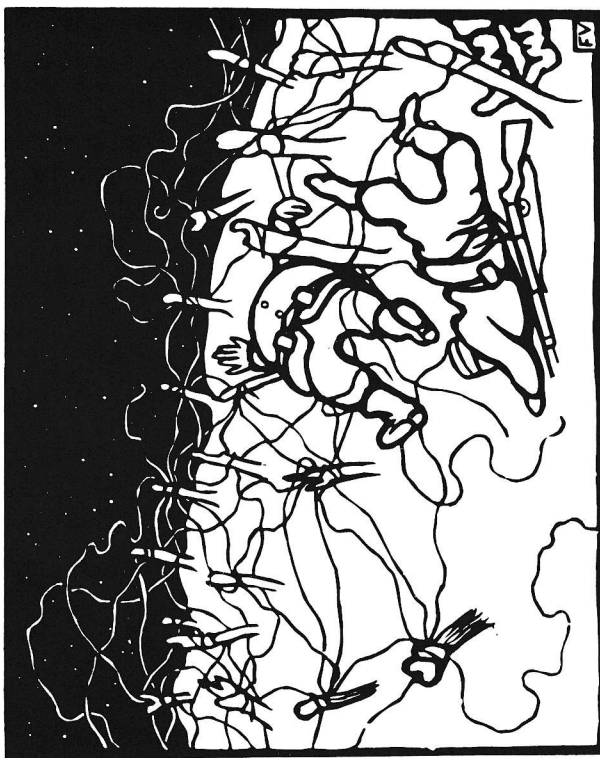
Demonstrationen. Träsnitt 1893.

Anarkisten. Träsnitt.

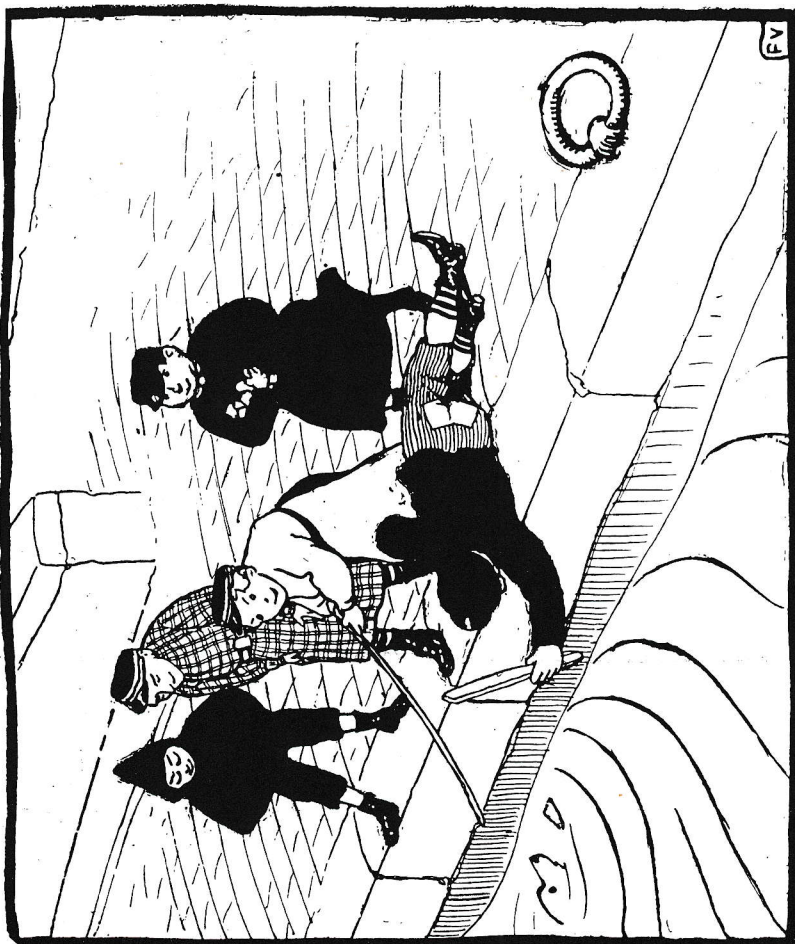
Regnskuren. Träsnitt 1901.

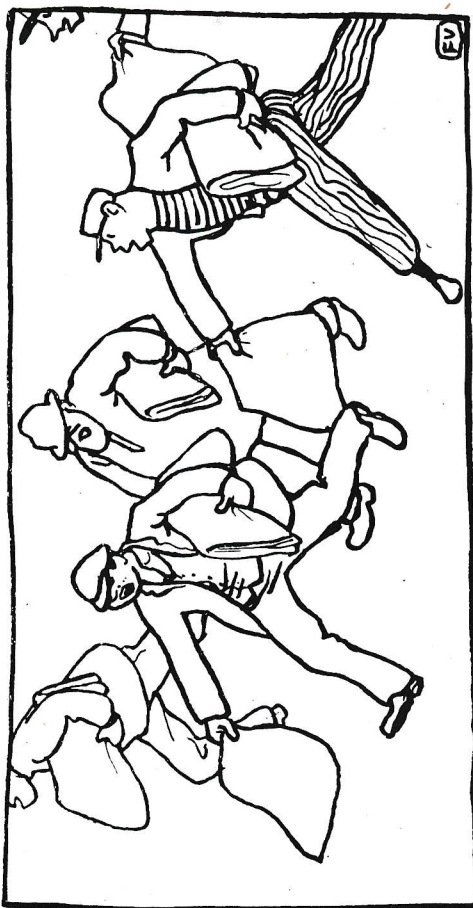
Taggråd. Träsnitt 1916.

Skyttegravar. Träsnitt 1915.

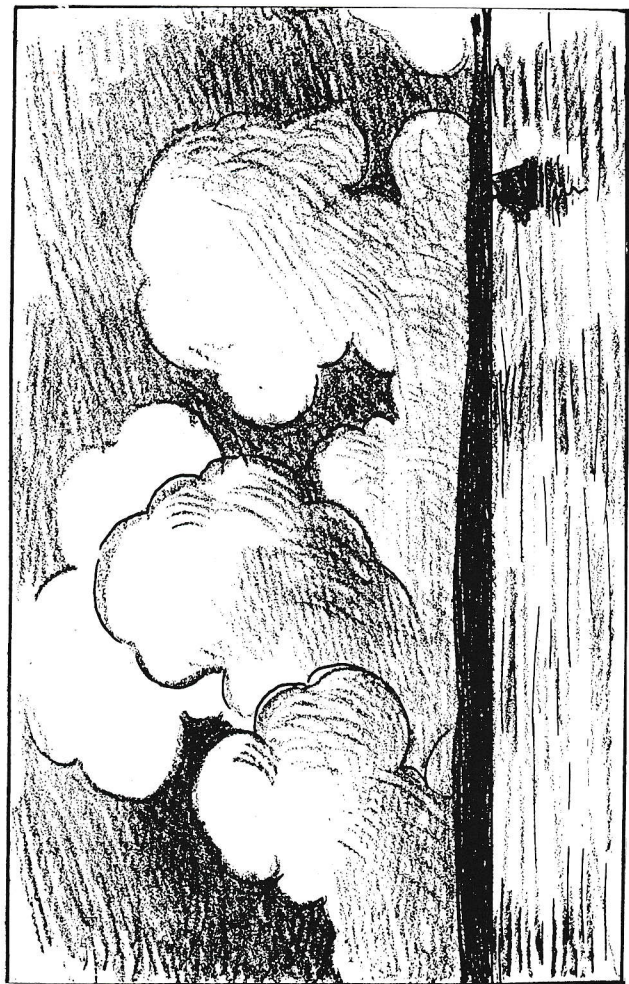
De rara barnen. Rire nr 1 1901.
- Slå inte på huvudet, den drunknar för fort då.

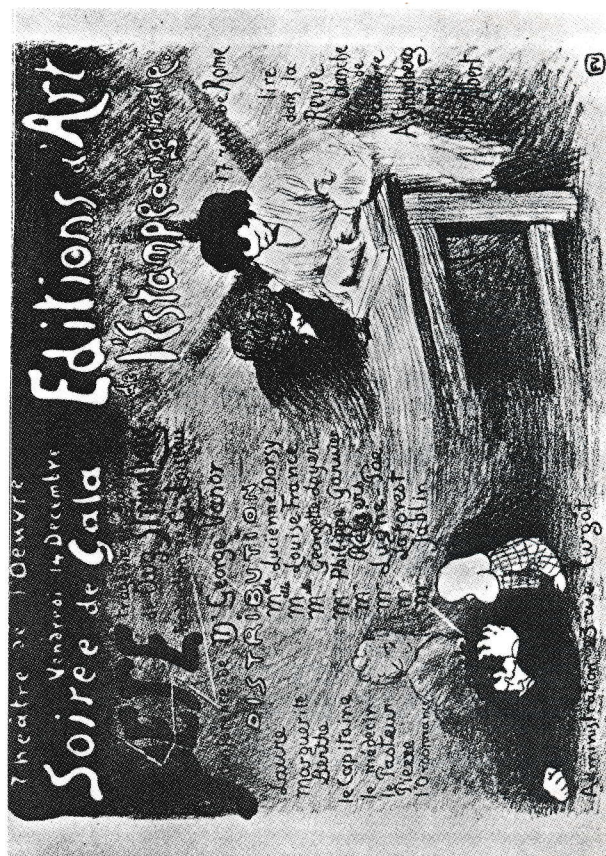
Tidningspojkar med travbaneresultat.

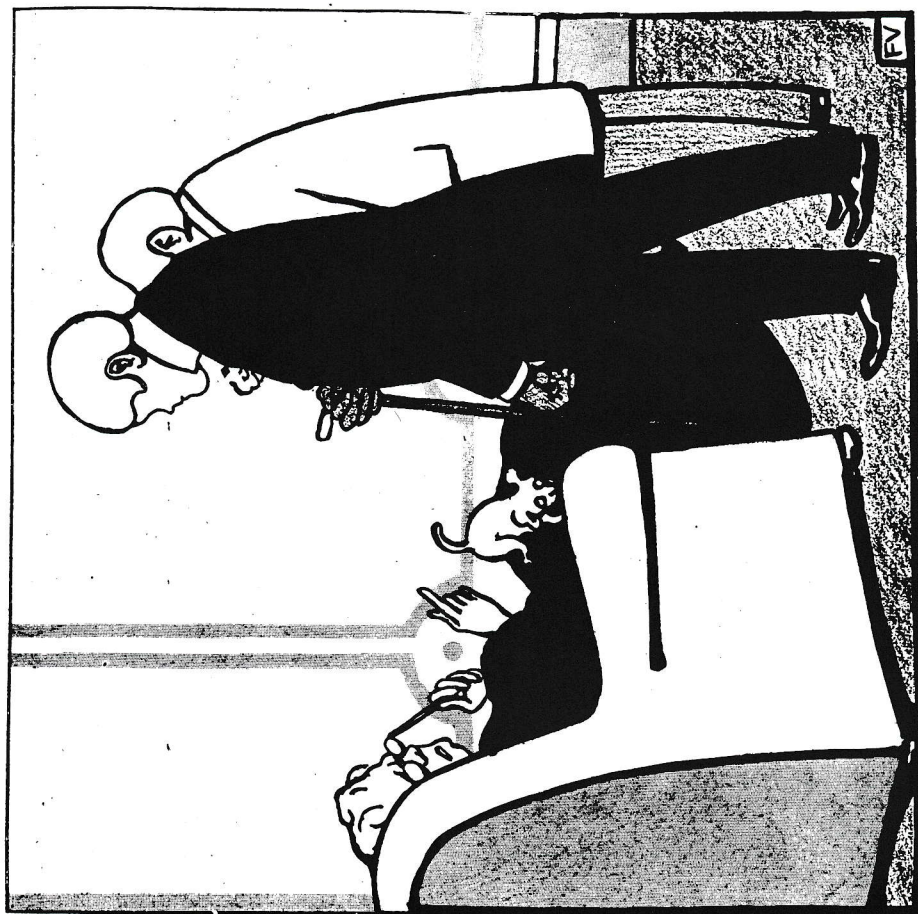
Rulltrappan. Träsnitt 1901.

Teckning av Vallotton. Le Canard Sauvage nr 8 maj 1903.

Vallottons litograferade program till Strindbergs "Fadren" på Théâtre de l'Œuvre 1894.

Korsfarna. Le Canard Sauvage nr 1 mars 1903.
- Gå mina söner, och betänk att er far var oäkta son till Louis-Philippe.

Litteraturen i Kina

av Clas Thor och Stig Hansen

■ Artikelförfattarna har bland annat besökt Shanghais Författarförbund. De rapporterar om de senaste årens litterära utveckling i Kina och om den ställning litteraturen har i dag.

– Skriver ni om äldre förhållanden i Sverige, exempelvis hur den svenska jättemalmen såldes till Nazityskland under andra världskriget?

Frågan kommer överraskande en torsdags-eftermiddag i Shanghais Författarförbunds stora villa. Det är här det unglitterära Shanghai varje vecka träffas. Under ledning av en redaktör från tidskriften *Shanghais Litteratur* eller någon äldre författare diskuterar man litteraturen, aktuella frågor kring den, innehåll, form och uppgifter.

Runt det stora bordet sitter en helt ny generation författare. Om tjugo år kommer många av dem att tillhöra de ledande inom Shanghais litterära värld.

Att vi överhuvudtaget kan sitta här är en lika stor händelse för våra unga kollegor som för oss i samma ålder. I mötet, som är det första på många år mellan unga kinesiska och

västerländska författare i Shanghai, ligger grunden till något stort. En ridå håller sakta på att hissas upp och slutenheten kring den litterära kinesiska scenen och dess aktörer bryts sakta ner.

Hade vi kommit ett par år tidigare hade mötet varit en omöjlighet. Det förstär vi efter att tidigare ha hört de äldre författarna berättat. Författarförbundets villa där vi nu sitter var under en lång tid ockuperad av rödgardister och mer eller mindre förvandlad till ett fängelse. Tre författare som placerats i husarrest under kulturrevolutionen kom inte levande härifrån. De valde självmordet som en sista utväg ur den förnedrande behandlingen.

Nu bombarderas vi med frågor. Det viktiga för frågeställarna är att få vår syn på förhållandena i Sverige. Finns det några drag som överensstämmer med de feodala dragen i Kina? Hur mycket vågar vi ta upp i våra böcker,

Yang Yuhua.
Foto
Stig Hansén.

artiklar och noveller? Har vi klarat uppgörelsen med det förflutna?

Frågorna blir speglingar av de egna problemen. – Klarar vi inte av att bekämpa byråkratin och det feodala arbetet kommer det socialistiska Kina att gå under, säger en annan av de tjugofem unga i rummet.

Församlingen är frispråkig.

– Maokulten, precis som andra former av personkult, är ett feodalt drag som måste bekämpas. Det är ett arv från den gamla tiden i Kina när vi såg upp till kejsaren.

Litterär vår

Friskheten i den fyra timmar långa diskussionen där vi får förklara lika mycket om Sverige som de om Kina, uppmuntrar oss. I den ligger lite av den litterära våren som inlett Kinas åttioatal, och följt på den positiva utvecklingen efter kulturrevolutionen.

1976–77 präglades litteraturen av en första uppgörelse med de gångna tio åren. I en tradi-

tionell stil, artistiskt på en låg nivå med mycket et schabloner liknande kulturrevolutionens stil, bröts den första marken på det nya området. Året efter blev steget större. Det kom att präglas av den så kallade "ärrlitteraturen". Några författare vågade skriva om tidigare förbjudna områden. Det officiella namnet till trenden fick Shanghaiförfattarinnan Lu Xinhua med sin novell *Arr* stå för.

Hon tog upp förhållandet om en ung flicka vars relationer till sin mor brutits under kulturrevolutionen. Anledningen är att modern stämpats som en förrädare. Efter nio långa år får modern upprättelse men när dottern vill träffa sin mor är det redan för sent. Modern har avlidit i en sjukdom.

I spåren av "Ärrnovellen" följde liknande berättelser. Händelser som tidigare varit en omöjlighet att skildra drogs ut i ljuset. Det kunde gälla fraktionsstrider mellan rivaliserande rödgardisttrupper, motsättningar mellan bönder och ledande tjänstemän eller män-

niskor som drivs till självmord under kulturrevolutionens strider.

Samtidigt drog de nya novellerna igång en debatt. Hur mycket av Kinas brister kan få exponeras i litteraturen? De som talade för en restriktiv linje menade att en alltför öppen hållning skadade Kinas anseende. Den andra linjen menade att Kina tål kritiken och det är bara genom att visa upp bristerna och analysera dem som folket kan rätta till det felaktiga. Den linjen blev också den dominerande.

Idag står de unga Shanghai-författarna på en stabilare grund. Litteraturens inriktning präglas av engagerande noveller, mer djupgående och psykologiserande än de tidigare. Villigheten att lära av en mer västerländsk skrivteknik är stor.

Publicerad novell bildar skola

Det stora problemet är att hitta olika framgångsvägar och inte bara koppla på rådande trender. Att många ändå gör det visar anhopningen på litteraturredaktörernas bord. Shanghais två dagliga tidningar får varje dag ett par hundra bidrag till de litterära sidorna. Det ger en liten bild av svårigheten att få något publicerat, och en förklaring till varför en publicerad novell lätt bildar skola. Använder en författare triangeldramat som form för sin novell och får den publicerad dyker det ett par månader senare upp tvåhundra liknande noveller på redaktörernas bord i hopp om att just den formen ska bli en framgång.

Bland de unga författarna i den nya generationen finns Yang Yuhua. Han är tjugosex år och har precis lämnat universitetet bakom sig för att börja arbeta på Shanghais gatukontors undervisningsavdelning. Yangs bakgrund är brokig. Under flera år har han varit på landsbygden och arbetat i jordbruket. Det var en tid fylld av motsättningar och missträknningar.

Bönderna såg oss som konkurrenter om jorden. Men tiden på landsbygden hjälpte mig att förstå vad landsbygden betyder för oss.

Som så många andra kom han tillbaka till Shanghai efter några år på landet, och lyckades få arbete i en verkstad under ledning av gatukommittén.

– Jag är glad att jag inte uppträdde så öppet

under kulturrevolutionen utan behöll mitt skrivande för mig själv. Det betydde att jag kunde skriva oberoende av de skrivregler som ställts upp.

– Då gällde det att ta de positiva personerna som huvudlinje och bland de positiva ta ut hjältarna. Bland hjältarna skulle vi helst ta ut och beskriva hjältarnas hjälte.

Yang publicerade noveller representerar den nya litteraturen där motsättningarna mellan de äldre och yngre i samhället lyfts fram. Yang har valt att göra det i självbiografisk form genom att spegla förhållandet mellan sin far och sig själv. Fadern är den som skräms av alla politiska rörelser medan sonen med friskt mod kastar sig in i dem. Det blir en generationskollision i tänkandet såväl som en kollision i sättet att leva.

Stilen Yang använder betyder att allt inte publiceras.

"Númer är jag hårdare"

– Ibland får jag tillbaka noveller för att det politiska innehålllet är för skarpt. I början gick jag med på strykningar. Númer är jag hårdare. Vill inte redaktionen ha mina noveller får det vara, säger han självskärt.

– Det händer också att redaktörerna kan ligga på noveller en tid för att ta fram dem när det politiska läget inte sätter några hinder i vägen.

Svaret för oss in på brännande ämnen som yttrandefrihet och självcensur. Var går gränserna?

Sha Yiexin, en av de unga dramatikererna, definierar på sitt de krav han ställer på friheten att skriva.

– Den frihet jag kräver är friheten att skapa fritt, att fritt välja mitt ämne, friheten att uttrycka min ståndpunkt, att debattera och strida för min sak.

– Men, säger han för säkerhets skull. Jag har inte varit i något annat land. Därför kan jag inte jämföra hur frihetens gränser ska dras. Jag kan bara göra jämförelsen med olika tider i mitt land. Här är det en bra tid just nu.

– Under kulturrevolutionen agerade jag likt en rädd hare. Jag var motståndare till De fyras gängs kulturpolitik men vågade inte visa det

Li Chucheng. Foto Stig Hansén.

öppet. När jag för en tid sedan fick min pjäs *Om jag vore den jag utgav mig för att vara* spelad blev jag hårt angripen. Det blev jag glad för. Skillnaden mot för ett par år sedan var att jag nu inte blev stämplad som kontrarevolutionär när och att jag fick fortsätta skriva.

Gränserna prövas idag. För varje dag tycks de tänjas något. Kärleken, kampen mot feodalism och byråkrati är inte längre tabubelagda. Under de höstmånader vi stannar i Shanghai pågår debatten kring Shen Rongs novell *Mellders*. Den ställer i sitt innehåll frågan om den dubbelarbetande kvinnans roll på sin spets. Hur ska hon som ska sköta sitt arbete och hemmet någonsin få tid att ägna sig åt studier för att medverka i moderniseringen av landet? Hur ska hon orka allt? Är det tunga slitet meningen med socialismen?

Shen Rongs frågor kan idag diskuteras öp-

pet. Ändå finns det gränser, sällan klart definierade. En av de unga summerar frågan elegant under diskussionen.

– Att skriva är en sak. Att få publicerat en annan.

Svaret markerar var makten ligger. Förlagsredaktörerna och de litterära bilagornas redaktörer blir högsta instansen för att avgöra vad som är politiskt gångbart på högre nivå.

En generation saknas

En generation Shanghai-författare saknas. 1959 var det sista året före kulturrevolutionen som nya medlemmar antogs. 1966 ockuperades Författarförbundets stora villa av rödgardister. Först våren 1978 kunde verksamheten på nytt återupptas. Då var den yngste medlemmen femtio år. Under 1980 har den sinande källan på nytt fyllts på. Över 100 nya medlem-

mar har rekryterats till den lokala föreningen. I Kinas Författarförbund är av totalt drygt 2 000 medlemmar 133 medlemmar från Shanghai.

De personliga vittnesmålen om vad som hände under kulturrevolutionen är många. Ett fall är Li Chuchengs. 1944 när han var sexton år gick han med i revolutionen för att strida mot japanerna. Under åren 1945–49 var han journalist och frontreporter. Li var med i Huihai-slaget, ett av de största slagen mot Guomindang, och följde med befrielsearmén in i Shanghai i maj 1949.

– 1952 blev jag överförd från min journalistplats för att bygga upp Shanghais Barnboks-förlag och tidskriften *Barnens Litteratur och Konst*. Eftersom det till en början var svårt att få in material fick jag själv börja skriva. Jag skrev för barn och ungdom om det jag upplevt under befrielsekriget.

– Majoriteten av våra författare har ett vitt papper med sig från de tio åren. Tio år av materiella förluster att ta igen. Men inte tio år av intellektuella, menar Li och sammanfattar det som ofta kommer fram i möten med förföljda intellektuella.

– Självtillhörde jag den stora gruppen som sköts åt sidan 1966 och förhindrades att arbeta. 1970 sändes jag till Nanjing för att bli mu-rarhantlangare på ett stålverk. Senare blev jag tillsammans med över 500 andra överförda till det stora petrokemiska kombinatet Jingshan söder om Shanghai för att bygga upp det.

Litteraturens inriktning

Först 1978 kunde Li på nytt ta upp skrivandet. Då blev han också indragen i den stora litteraturstriden om vilken inriktning litteraturen ska ha i Kina och vem den ska tjäna. Det är ingen ny debatt. I samband med varje politisk kurs-ändring har den blossat upp.

Skillnaden idag är att den förs öppnare än tidigare och där Li likt andra författare mycket noga betonar att det är hans egen personliga ståndpunkt och att hans kollegor inte alltid är överens med honom.

Debatten förs på olika plan och med olika medel. Motståndet är ofta styvnackat. Li nämner ett exempel.

– En bok med titeln *Den första partisekretären* skulle publiceras i Hubeiprovinns. När boken var tryckt fick ledarna som boken hand-lade om tag på den. Det var innan den nått affärerna. Istället kördes hela upplagan på 80 000 exemplar till ett pappersbruk. När ma-nuset sedan gavs ut på Heilungjiangprovin-sens förlag uppdagades hela historien. Det vi-sar att kampen om litteraturen ännu inte är avgjord.

Li menar att den tidigare parollen om att konst och litteratur ska tjäna enbart politiken är fel.

– Under kulturrevolutionen användes slo-gans om det här extremt. Uppgiften att kritise-ra kapitalistfarare slog igenom ända ner till barnböckerna.

– Den här linjen går igen ända sedan be-frielsen. Direkt efter befrielsen skulle alla skri-va om landreformen och kritisera jordägarna. Skrev vi om motsättningar mellan folket blev vi kritiserade. Författare som skrev om en självisk arbetare eller en byråkratisk kader fick det svårt. Att bara skriva om de goda sidorna blir så plant.

– Jag skulle vilja ställa frågan så här. Om litteratur och konst ska tjäna politiken, vad ska då politiken tjäna till? De måste tjäna fol-kets intressen. Det gäller för en författare som ska skriva en roman att ha samma känslor, samma önskningar, som de han skriver för. Då blir de lästa. Så vitt jag vet har ni inga slogans för författarna hos er. Trots det kan ni skriva bra artiklar och romaner.

Debatten är långt ifrån avgjord. Trots att det är fyra år sedan kulturrevolutionen avslutades finns rädslan kvar. Den nyvunna friheten är dyrbar och sårbar.

– Det kan komma att upprepas det som hänt. Vi har haft så många politiska rörelser att även jag har rädslan kvar. Men vi måste också komma ihåg att vår historia skapas av de stora massorna och inte av ett fåtal indivi-der. Skulle det här upprepas tror jag att folket säger ifrån på ett annat sätt än tidigare.

Clas Thor och Stig Hansén var i Shanghai en längre tid hösten 1980 för att skriva en bok om staden. Den kommer på Norstedts i mars 1982.

För dem ringer gruvklockan

Kantat vid Stora Kopparbergs bergslags 600-årsfest 1947
av KG Hildebrand

I

Några drev boskap i vall eller jagade villebråd.
Några knöt not och drömde om präktiga fångster.
Bortom den äldste vägröjaren
fanns alltid en ännu äldre.
Och den som började verket
hade fått handgrepp och lärdomar
från redan bortglömda förfäder.

Många tog arv och blev män
och såg röken i eldhuset lyfta
från samma hård och mot samma öppning i taket
år efter år, från barndom till ålder och död.

Men som röster i dimman, som ljudet av verktyg och steg
från andra sidan ett vatten,
var de som bröt upp

och drivna av lust eller hunger
tvång ur det lavgrå och fattiggrå
klängen av ny verklighet.

växte, mångdubblades, upphörde aldrig att ljuda.
Dånade med de stora malmklockorna.

Brusade med vattnet kring köpmansskeppen.

Levde i drömmar om makt

och pulsslag av skapande vilja.

Blev sorlet av stora folkskaror:
arbete, rop efter bröd och bitter gemenskap.

2

Den gamle bergmästaren¹
blev mycket sliten och tung och kom aldrig mera i gruvan.
Männen steg upp och berättade
dag efter dag

om allt som inträffat därnere.

De såg på hans ögon och sade sig:
nu är det slut, han hör oss ju inte.

Men som den sjuka örnen
ännu med bristande blick
ser i plågsam klarhet sitt byte
– så genom timmarnas roströk
stod alltsammans för honom.

Orter och pelare,
hela den underjordiska staden,
dömd att beständigt växa och borra sig vidare.

Gråbergets hot

mot det valde som elden och järnet
– två vargar med hungliga rovtänder –
slitit ur klippornas bröst.

Och hastigt belysta av bloss, djupt inne i gångarna,
händer och ansikten,
människors självklara vardag. Hundra arbetare, hundra världar
inom ett enda rum.

I mummel och tystnad de flesta.

Ett par med en malmbår, hunna till korgstaden.
ropande uppåt
bristande plötsligt i sång.

¹ Hans Filip Lybecker († 1671).

Strax efter regnet

andades gårdarna ut i den svala luften.

Gräset som doftade starkt var ännu för fuktigt
att sträcka ut sig på. Männen som slutat sitt arbete
stod i en krets och talade inte så mycket.

Barnen lekte tagflatt

vid det bruna slaggvarpet.

Och under gökarnas rop

i den bleka konvaljeskogen

knakade grenarna till och bestänkte flickan med regnvatten.
Hon hade smugit så tyst för att inte bli upptäckt,
och nu stod hon aldeles stilla.

I årets beständiga oro

för hunger och vattenbrist, oföre, eldsnöd och stormar
kom ändå alltid en juni. Borta på Sveden
lovade man och väntade på Linnaeus.

Och som en ung mor böjde sig tystnaden
över de vidder – kolskogar, åker och hästbete –
som i århundraden
alltid behövde varandra.

4

För dem som gick

och inte är här längre.

Mannen som dräptes i gruvan,
hustrun som väntade,

barnet som jollrade glatt och ingenting visste.

För honom som mötte sin stund
där han bidade, lugnt framållutad,

vid ugnen i hyttan,

milan i skogen

eller konvertern i järnverket.

För glada och sotiga män som log och är borta.

För grå och förbittrade, krökta och utslitna.

För dem som fanns här
lång tid eller kort, som segrare eller som slagna.

För dem ringer gruvklockan,
blommar den döds milda slätterblomma,
faller det stilla regnet
barmhärtigt ur skyarnas grå.
Bortom oss. Nära.
Att följa med huvudet högt.
Svalka för dem. Grå skyar och vind
för dem som ha gått.

5

Vi tog vid
där de gamla slutade.
Vårdade ärvd jord
och bröt ny.
Många vardagar, splittrade på hundra sysslor;
många uppgifter, var och en rum för en mans kamp
men ofta i dunkel, ofta så långt från det hela,
tvång vattnet och skogen till tjänst,
förvandlade timret och järnet
och byggde långt större äventyr
än de första erövrarnas.

Det finns intet skäl
att vi själva och allt vad vi sysslat med
snart skall vara förgätta.
Men det som vi tjänade, människans vilja att skapa,
byggandet, växten, det fredliga arbetet,
det är ett evigt ting och skall fortsätta.
Trampas och tvinga sig fram som det trampade gräset.
Spira där marken är röd, förgöras och växa.

Den hungriga tanken, lusten till nya metoder, vägran att stanna
och böja sig,
friheten själv skall aldrig förlora sin vinge.
Skall lyfta ur natten och fångelset.
Ljudlös i flykt, oanad och osedd.
Ropa ur skyarna
trotsig förnyelses sång.

Och mera än erövring, mera än vinter och seger
är människan själv, den med rätta föraktade,
hjälplösa, eldbesläktade människan.
All vår strävan
må till sist tjäna ett enda.
Den levande människan,
fri till förnyelse, fri från hunger och skräck.
Maskinens betvingare, inte en slav till maskinen.
Människan, skapande tryggt,
i gemenskap med fäste och rot.

Kommentar till en dikt

av Anders Björnsson

Min sista skrivning i svenska under gymnasie-
åren var en analys av Karl-Gustaf Hilde-
brands dikt "Åktenskap" (ur samlingen *Vår-
dagjämning* från 1937). Analysen är bortflu-
gen, men jag kommer fortfarande ihåg de för-
sta diktraderna: "Detta som vi äger är föga
värt/att fästa sig vid eller hålla kärt". Slutet
sedan: "Och det finns inga andra väsentliga
ting/än detta vårt hus med rymd omkring".

Varför väljer en otålig vänsterstudent 1970,
de omtumlande strejkernas år, att behandla
bekännelselyrik av en kristet-konservativ
akademiker? Tonläget? De eviga underliggan-
de frågorna? Nytt och gammalt låg i en enda
röra för oss vid denna tid.

Senare, i universitetsstudierna, skulle jag
möta en annan K-G Hildebrand, vetenskaps-
mannen. Stadshistorikern. *Fagerstadbokens*
skildrare (1957). Författaren till den magistra-
la monografin *Erik Johan Ljungberg och*
Stora Kopparberg (1970). En av de fåtaliga
alltjämt verkamma historiker som skriver
njutbar prosa: stora tunga block av vetande,
fria från spekulationer och otidsmässiga ut-
tryck, gärna med korta ironiska passager i
övergångarna från en beskrivning till en an-
nan; de levande människorna har ännu inte
utmönstrats av sifferuppräknings och tabel-
ler och påhängd teori; varje tempusväxling i
texten är betydelsebärande.

Vilken var förbindelsen mellan forskaren och diktaren?

För en tid sedan skaffade jag mig antikvariskt diktverket *Djupt in under ishölet* (1950). En vackert utarbetad, efter hand gulnad vorym, med guldsmitt på pärm och rygg. Den rymmer den märkliga sviten "För dem ringer gruvklockan. Kantat vid Stora Kopparbergs bergslags 600-årsfest 1947", som här återges i utdrag.

Därmed, kan man säga, såg jag en cirkel slutas. Självt har jag suttit nedgrävd under kortare perioder i dokument, som berättar om arbetarens plats och plåga, om enskildheter i hans liv och verksamhet: förmåner i anställningen, familjeförhållanden, förbud under ar-

betets gång. Studierna har resulterat i nya dokument (detta historikers eviga dilemma!) – uppsatser, artiklar, papper av något slag.

Det som bevaras till eftervärlden har karaktären av fragment. Arkivalierna är fulla av lakuner; den duktige historieforskaren gör dem större – resten blir så trovärdigare. Men det som obevekligt försvinner ur sorteringen, bearbetas vidare av föreställningen. I kanten på ett kollegieblock, på baksidan av ett kartteckert fäster forskaren sin fantasi. Se här närheten mellan konst och vetenskap!

I bästa fall kan det bli som hos K-G Hildebrand: det högtidliga anslaget, med blicken fäst på historiens mikroskopiska väsentligheter.

En bildskatt från 1800-talets Sverige

av *Ingrid Wirstam-Schwanborg*

■ Intresset för folklivsskildraren Nils Månsson Mandelgren är större än någonsin. "Mandelgren i Dalarna" är en nyutkommen bok i ämnet. Dess brister och förtjänster granskas här av Ingrid Wirstam-Schwanborg.

I en liten fuktig källarlokal i Lund finns en skatt av bilder från 1800-talets Sverige. De är bilder från en kultur stadd i upplösning och numera i stora delar borta.

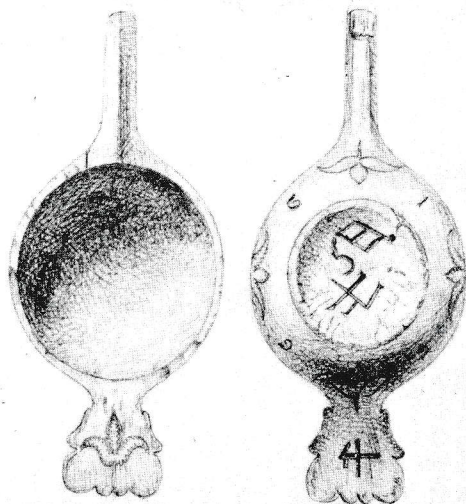
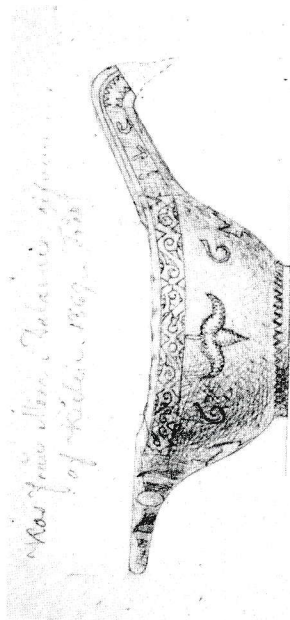
Det är fråga om ca 30 000 teckningar och akvareller, alla hopbragta av artisten och forskaren Nils Månsson Mandelgren (1813–1899). Under sina många resor i landet tecknade han av kyrkor, bebyggelse, redskap, kläder etc. Initiativet till denna verksamhet var hans eget och han arbetade hela livet ensam under hårdnackat motstånd från den etablerade kulturvärlden, där han bl a ansågs obildad. Tack vare hans stora viljestyrka och målmedvetenhet har vi en dokumentation från andra hälften av 1800-talet som är av oskattbart värde.

Under de senaste tio åren har Mandelgrens liv och verk uppmärksamats som aldrig förr genom böcker, artiklar, föredrag och utställningar samt genom uppordnandet och regi-

strandet av hans stora teckningssamling i Folklivsarkivet, Lund. Framförallt är det två personer som har kastat ljus över detta ämne, nämligen Åke Stavenow, vars biografi över Mandelgren utkom 1972, och etnologen Bengt Jacobsson, som nu senast skrivit boken "Mandelgren i Dalarna".

Mandelgrens avsikt med sitt bildmaterial var att i ett tryckt planschverk om 40 delar visa den svenska kulturens utveckling från hedenhöst till hans egen tid. Men han lyckades endast med stora svårigheter publicera fyra häften av "Atlas till Sveriges Odlingshistoria" under sin livstid. I sin tryckta katalog över sin samling uttryckte han därför, då 75-årig, sin förhoppning, att "der jag slutat, någon eller några andra skola taga vid, och att mitt livs vackraste dröm en gång skall blifva verklighet".

En som nu, nästan hundra år senare, påtagit

Dryckeskåsa från Mora daterad till 1660-talet. Teckning av Nils Månsson Mandelgren.

sig uppgiften att slutföra Mandelgrens verk genom att publicera materialet är just Bengt Jacobsson, och boken "Mandelgren i Dalarna" är den första i en serie som ska omfatta alla landskap. Jacobsson, som är vår störste specialist på området, har påbörjat ett stort och viktigt verk, och det är min förhoppning att han får fortsätta. Därför känns det särskilt angeläget att på detta tidiga stadium påpeka de förtjänster och brister boken har och uttrycka önskemål för kommande delar.

Boken innehåller, förutom en inledande biografi över Mandelgren och en dag-för-dagskildring av i huvudsak tre resor i Dalarna, ca 180 skisser, renritade teckningar och akva-

reller från dessa resor. Bilderna är insatta i en text som ganska utförligt kommenterar de avbildade föremålen och visar dem mot bakgrund av den verklighet som rådde vid tiden för Mandelgrens besök. Man får sig alltså mycken lokal kulturhistoria till livs genom denna text, som dessutom är lättflytande och ledigt skriven. Materialet är indelat efter ämne och boken avslutas med ett ort- och sakregister. Det är lätt att hitta den specialitet man är intresserad av.

Vad jag emellertid reagerar emot är, att den kommenterande textdelen i hög grad breder ut sig på bekostnad av det bildmaterial som boken tillkommit för att visa. Vad som framfö-

ralet saknas är avbildningar av kyrkor och kyrkoinventarier. Dessa har helt utesluts. Detta trots att det kyrkliga materialet dominerar bland teckningarna från resorna, samt att det hittills är det som mest har använts i forskning. Vad som, enligt Jacobsson, också har utesluts är "motiv som i alltför hög grad dubblar andra motiv".

Dessa brister kunde i viss mån ha kompensats av en katalog i boken över det bildmaterial som finns från Dalarna i Mandelgrenska samlingen. För huvudsyftet med denna bokserie har ju dels varit att underlätta för forskare att få tillgång till samlingen, dels att minska slitaget på det ömtåliga materialet. Men då det av boken inte framgår vad som *egentligen* finns i samlingen från det landskap som behandlas, så måste forskaren ändå resa till Lund för att kunna överblicka sitt ämnesområde.

Om man sålunda i kommande delar i serien satsar på minskad textmängd om föremål och kulturbakgrund (det finns annan litteratur om detta), ett större urval bilder inkluderande kyrkbilderna samt, framförallt, en katalog över befintliga bilder, så har det ursprungliga syftet med utgivandet av detta stora verk i det närmaste nåtts.

Skildringen av Mandelgrens arbetssätt och hans resväg, där vi får följa med honom dag för dag och möta några av de människor han anlitat som meddelare, är en mycket givande läsning, och motsvarande avsnitt bör fortsättningsvis vara med.

En sak till: Varför använda åtta färgbildssidor till att trycka samma bilder som också finns i svartvitt i boken?

Bengt Jacobsson var också till stora delar ansvarig för Jämtens 1978, som inte ingår i den här nämnda bokserien, men som behandlar Mandelgrens resor i Jämtland och Härjedalen. Där publiceras 250 bilder från resorna, även kyrkbilder. Texten till bildmaterialet består dels av Mandelgrens egna anteckningar, dels av korta kommentarer av olika författare till varje bild. Boken är i dessa avseenden fördömlig som källpublication men även här saknas katalog och layouten är något rörig.

Med spänning ser jag fram emot nästa bok med nya bilder av Mandelgren från något annat landskap.

Bengt Jacobsson. MANDELGREN I DALARNA. Förford Nils-Arvid Bringéus. III. 173 s. LT 1981. Pris: ca 165:-

ISBN 91-36-01568-7

Mickiewicz – liv och verk

av Lennart Ilke

■ Lennart Kjellberg har skrivit den första svenska biografen över Polens store nationalskald Adam Mickiewicz. Enligt recensenten är det en välplanerad och kunskapsfylld bok.

Kjellbergs bok om Mickiewicz är inte särskilt tjock. Framsidan är inte braskande: ljusgul kartong med prydlig text i svart och rött, och så en liten vinjett. Ändå är detta en gammal dröm som har gått i uppfyllelse. Det är nu över ett halvsekel sedan Uppsalaslavisten Lennart Kjellberg för första gången läste "Pan Tadeusz" av Adam Mickiewicz på svenska, och över tre decennier sedan han kunde läsa något av författaren på polska och började fundera över den bok som nu utkommit. Det är den första svenska biografen över Polens store nationalskald.

Den långa mognadstiden har lett fram till en välplanerad och kunskapsfylld bok, där allt finns på sin rätta plats.

Kjellberg tar sats i 1200-talets Litauen och sveper fram över striderna mot de tyska ordensriddarna, unionen med Polen och delningarna av landet i slutet av 1700-talet, och

landar strax hemma hos familjen Mickiewicz utanför Nowogródek i dagens Vitryska sovjetrepublik, där den blivande skalden såg världens ljus på julaftonen 1798. Där tar den egentliga historien sin början och vi får vara med om Mickiewicz' uppväxt, där Napoleons stora armé drar förbi sommaren 1812 och sätter djupa spår hos pojken, som mycket väl var medveten om polackernas höga förhoppningar om att detta ryska fälttåg skulle ge dem nationen åter.

Så kommer Wienkongressen och befäster den ryska överhögheten och Mickiewicz begär sig till Vilnius för att studera. Hans första dikter tillkommer och han engagerar sig i Filomatiska sällskapet, som bedriver kulturell och patriotisk verksamhet, med åren så till den grad att Mickiewicz och många andra fängslas hösten 1823 och sedan deporteras till Ryssland 1824. Dessförinnan hade han hunnit utge

de två små diktböcker som skulle bli grundstenarna i den polska romantiken.

I exilen, som skulle bli livslång, fortsätter Mickiewicz sitt skrivande med oförminskad kraft, de första fem åren med den kejsarliga ryska censuren som intresserad "lektör", men från 1829 i Västeuropa och med något större frihet. Där tillkommer flera av hans viktigaste verk, bl a "Förfädernas afton del III" (presenterad i Förr och Nu nr 1/1979 av undertecknad), som genom sin starka patriotism och sitt hat mot det ryska förtrycket behållit och behåller sin språngkraft än i dag. 1968 års studentoroligheter utlöstes när en teateruppsättning av verket stoppades efter kort tid. En förkortad version spelades t o m på Leninvarvet i Gdansk under strejkvågen 1980.

Därefter gör Kjellberg en ordentlig genomgång av "Pan Tadeusz" till form och innehåll. Det är *den enda hela bok* av Mickiewicz som översatts till svenska, och det två gånger: av Alfred Jensen 1898 och av Ellen Weer 1926.

Med "Pan Tadeusz" har Mickiewicz vid 35 års ålder fullbordat sina mer betydande dikter. Han publicerar även senare en del dikter, men inte i samma omfattning som tidigare. Däremot hinner han med att gifta sig och med tiden skaffa en lång rad barn; en kort tid är han professor i latinsk litteratur i Lausanne och sedan professor i slavisk litteratur i Paris 1840–44. Under denna tid invecklar han sig i en mysticistisk rörelse, som han dock bryter med så småningom.

Hans patriotism och politiska engagemang kvarstår och under orosåret 1848 försöker han vinna påven för Polens sak och värvar en mindre polsk legion, som ska återvända till fosterlandet" och starta ett nationellt, demokratiskt uppror. De österrikiska trupperna står dock i vägen och Mickiewicz återvänder till Paris och de blodiga junidagarnas nederlag. Utestängd från sin professur, åtar han sig re-

daktörskapet för en ny dagstidning, *La Tribune des Peuples*, och bekänner sig där till franska revolutionens och februarirevolutionens ideal, men drar också en lins för den nya läran – socialismen – i flera artiklar. Tidningen stoppas naturligtvis, men Mickiewicz hinner dessförinnan skriva ett sjuttiofåtal egna artiklar och publicera.

Efter några år hamnar han som bibliotekarie vid Bibliothèque de l'Arsenal och förefaller ha fått ro för världen, men icke så. Under den rysk-turkiska konflikten i mitten av femtiotalet vaknar åter hans hopp om motgångar för det ryska herraväldet och nationell befrielse åt fosterlandet. Hösten 1855 beger han sig till Turkiet för att än en gång försöka bilda en legion, eller som Alfred Jensen uttryckte saken 1897: han "söker ännu i dödsstunden på turkisk mark kasta frihetens brandfackla över Europa". Adam Mickiewicz dog nämligen i slutet av november samma år i Konstantinopels främlingskvarter.

Allt detta får vi alltså veta i Lennart Kjellbergs efterlängtnade biografi över Mickiewicz, och – naturligtvis – mycket, mycket mer. Med denna resumé har jag bara velat väcka läsintresset, och efter de senaste årens händelser i Polen, bör det vara en självklarhet för alla läsare av Förr och Nu att införskaffa boken och närmare lära känna den skald som haft så stor betydelse för sitt folks nationalkänsla att det är svårt att finna jämförbara exempel.

Kan sedan biografen också hjälpa till att knuffa på de svenska bokförlagen, så att de äntligen tar sig i kragen och går någonting åt denna åsidosatta klassiker, då vore det ju utmärkt.

Lennart Kjellberg. ADAM MICKIEWICZ. Liv och verk. 164 s. Svenska Humanistiska Förlundet 1981. Pris: ca 68:-

ISBN 91-851-58-10-0

BOKANMÄLNINGAR

Ansvaret:
Lars André och Marianne Fors
Fridhögsgatan 46 B
852 42 Söndsvall
Tel. 060-11 70 24

Ill.: Kaj Stuart-Beck

Hans Alfredson. TIDEN ÄR INGENTING. En släktsaga. 308 s. Wahlström & Widstrand 1981. Pris: ca 130:–

ISBN 91-46-13889-7

I Hans Alfredsons "släktsaga" får vi stifta bekantskap med åtta generationer av familjen Brosse, från anfadern Gussar Brosse som levde i 1800-talets början till dennes ättlingar som lever än idag. Däremellan figurerar en brokig samling säregna personer med de mest skiftande levnadsöden. (Utan bilagan med släktträdet skulle det vara omöjligt att hålla dem isär.) De flesta är dock typiska för sin samtid, varför boken – förutom att den är allmänt rolig och underhållande – också ger en levande kunskap om de senaste 150 åren av vår handelsrika historia.

Hans Alfredson är en sagolik berättare, men tyvärr slår hans skämtlynnne ofta över i okontrollerade krumspång, vilket här gör stilen irriterande flaxig. Annars hade "släktsagan" kunnat bli en riktigt bra roman, t o m.

Pär Gustafsson

Gidske Anderson. KRIGEN EFTER KRIGET. Övers Karl Otto Zamore. 288 s. Gummessons 1981. Pris: ca 96:–

ISBN 91-7070-627-1

Den norska journalisten Gidske Anderson har arbetat som utrikeskorrespondent sedan 1948 och försöker här sammanfatta sin verksamhet. Boken inleds med ett citat av Alexis de Tocqueville: "Den största och mest obotliga olyckan för ett folk är att bli erövrat", och ytterligare präglar författarens redogörelse.

Men tyvärr har hon satt sig mellan två stolar; boken är varken en konsekvent hällen personlig berättelse eller en ordentlig historiebok. Istället innehåller den mer eller mindre ytliga referat av praktiskt taget alla krig under efterkrigstiden med många bra bilder men inga kartor.

De gånger hon blir personlig ger de intressantaste partierna i boken, men de räcker inte för en hundralapp.

Staffan Glassel

Elisabeth Badinter. DEN KÄRLEKSFULLA MODERN. Om moderskärlekens historia. Övers Britta Gröndahl. 269 s. Gidlunds 1981. Pris: ca 96:–

ISBN 91-7021-352-6

Badinters bok har tre kapitel. Först ges en historik över moderskärleken från antiken till våra dagar.

Vid 1700-talets slut kopplades begreppen moder och kärlek ihop och efterträdde som ideal den tidigare fadersauktoriteten.

Frågan var moralisk, ekonomisk och medicinsk. Barnadödligheten skulle minskas: fler undersåtar till staten. Detta beskrivs och diskuteras i andra kapitlet.

Tredje kapitlet tar upp det moraliska arvet efter Rousseau och Freud och visar hur myten om den goda modern brister.

Badinter visar, mycket övertygande, hur moderskärleken fluktuerar med historiens växlingar. Kurvan stiger före 1600-talet, 1800-talet och 1900-talet och vågdalarna inträffar på 1600-talet och 1700-talet. Den ökade faderskärleken ses växa fram som en positiv faktor mot 1900-talets slut.

En "tung" och mycket läs- och tänkvärd bok, med rik notapparatur i slutet av vart kapitel.

Sophie Hedin

Klas Bergman. TREDJE BORDET FRÅN HÖGER – över gränser i Östeuropa. Teckningar Björn Berg. 251 s. Liber 1981. Pris: ca 94:–

ISBN 91-38-05877-4

DN-reportern Klas Bergman har en liten egenhet. I denna rapportbok från förtryckets Östeuropa händer det ofta att han avslutar en mening med tre prickar... Genom prickarna vill väl författaren få oss att tänka själva när texten är otillräcklig. Vilken blygsamhet! Klas Bergman skriver ju bra, om än lite medelklassigt och utan jävlaranamma, men bristerna skymmer absolut inte sikten österut. Tvärtom. Vi ser en hel del genom Bergmans ögon, vi ser texten det ockuperade Prag där oppositionen vittnar och vi ser framförallt Jugoslavien där bord nummer tre på Majestic's kafé i Belgrad intar en central ställning. Vid det bordet händer det nämligen saker...

Jan Fogelbäck

Lars Bergquist. ISVANDRING MED NORDENSKILD. Dagbok 10 maj-6 september 1980. 263 s. Norstedts 1981. Pris: ca 115:-
ISBN 91-1-811012-6.

Lars Bergquist berättar i sin dagbok för fem månader 1980 om förberedelser och resa till Grönland i Adolf Nordenskiölds spår. Denne gjorde under tre årtionden på 1800-talet upprepade resor till Grönland och Spetsbergen. Han var engagerad i ekonomiska företag för utvinning av resurser i målområdena. Han drevs också till dessa resor av intresse för teorier om texten "högnordisk öken" i det inre av Grönland. Bergquist ger kommentarer om handelsmänniskan och fantasien Nordenskiöld. En rak biografi om Nordenskiöld hade varit angelägnare än Bergquists egen resa och hans tankar om språket och verkligheten.

Åke Lindgren

Göran Borge. DET ANDRA ITALIEN. Färder mellan nu och då i den italienska södern. Foto Göran Borge, Jürgen Rauscher. 214 s. Bokomotiv 1981. Pris: ca 120:-
ISBN 91-7618-033-6

Göran Borge personliga möten med södra Italien utvecklar han till ett rikt möte med historien. Tjugofem sekler där de grekiska, romerska och arabiska högkulturen lägger grunden till det fattiga, korrumperade och vidskepliga andra Italien.

Där finns ofred men också öar av euforisk blomstring, av vetenskap och konst. Förtryck och ursinnig bondebanditism.

En historia som för framåt och lever kvar i en omvandlad natur, i byggnader men också i människorna.

För dem som fascinerats av Carlo Levis "Kristus stannade i Eboli" gör Borge landskapet än mer levande men framförallt mer begripligt. Formen är den traditionella reseskildringen, historien med nödvändighet osystematisk, perspektivet konventionellt humanistiskt, men helheten i god mening lärande och roande.

Bertil Jonsson

Noam Chomsky, Edward S Herman. DE MÄNSKLIGA RÄTTIGHETERNAS POLITISKA EKONOMI (I). Washingtonsambandet och fascismen i tredje världen. Övers Gunnar Sandin. Förord Erik Åsard. 511 s. Arbarkultur 1981. Pris: ca 110:-
ISBN 91-7014-133-9

USA understödjer tortyr och blodbad i sina klientstater. Dess fria press undertrycker detta men uppfinner eller överdriver blodbad i andra länder, allt lika effektivt som under statlig censur.

Dessa teser belägger författarna i kapitel om USA:s inblandning i olika länder i Latinamerika och Asien och om hur dessa händelser behandlats i massmedierna.

En del verkar skäpmat, annat dåligt underbyggt. Men det mesta är säkert sant. Tesen om uselheten i den amerikanska pressen övertygar inte helt. Ty det är ofta därifrån som källmaterialet hämtats.

Nyttigt är dock att 1) läsa om hur klumpigt USA spelar sitt spel, 2) erinras om hur sanningen kan förträngas även under den mest fullständiga borgerliga yttrandefrihet.

Ingemar Folke

Jeanne Cordelier. UTBRYTNINGEN. Övers Lennart Linder. 394 s. Norstedts 1981. Pris: ca 125:-
ISBN 91-1-812022-9

En fransk flicka berättar om sitt liv under fem år som prostituerad. Hon berättar om förnedringen och det starka beroendet av den man som är hennes hallick men visar också hur hon, som kommer ur arbetarmiljö, på sätt och vis går in i prostitutionen med öppna ögon. Det är för henne en väg att ta sig ur tristessen i hemmet och, som hon tror, skaffa sig en självkänsla. Hon blir utnyttjad och misshandlad och försöker så småningom ta sig ur prostitutionen. Bundenheten till den undre världen är dock stark och många motarbetar aktivt och med våld hennes försök till utbrytning.

Romanen är självbiografisk och övertygande i sitt osminkade och ickespekulativa sätt att skildra prostitutionens verklighet. Språkligt är den också mycket stark, vilket översättaren lyckats förmedla.

Inger Strömsten

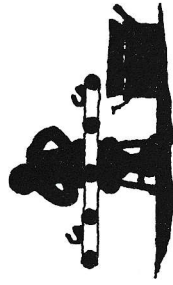
Arthur Cotterell. KEJSAREN AV KINA. Vår tids största arkeologiska uppteckt. Ill. Övers Ingvar Lindblom. 207 s. Forum 1981. Pris: ca 151:-
ISBN 91-37-0774-0

Qin Shi Huangdi, förste kejsaren av Kina, satt på kejsartronen mellan 221 och 210 f.Kr. Blott tolv år och ändå skulle han komma att få så avgörande betydelse för Kinas framtid. Den dynasti han grundlade överlevde honom med några få år och sedan upprättades Handynastin.

1974 upptäcktes vid berget Li i provinsen Shaanxi ett ofantligt mausoleum. Rad vid rad stod terrakottafigurer i naturlig storlek nere i jorden. Hela arméenheter ur Qin Shi Huangdis här hade avbildats. Tillsammans med honom var de begravda.

Cotterells bok är framförallt en studie över den härskare som enade Kina. Bildmaterialet är fint men texterna om skulpturerna är alltför tunna.

Lars André

Milovan Djilas. TITO. En kritisk biografi. Övers Sven Åhman. 250 s. Tiden 1981. Pris: ca 94:-
ISBN 91-550-2537-4

Näst efter Tito är kanske Milovan Djilas den intressantaste personligheten i den jugoslaviska kommunistiska rörelsens historia. Innan Djilas i mitten av femtiotalet blev fängslad för sina demokratiska idéer tillhörde han sedan befrielsekampens tid den innersta cirkeln kring Tito.

Den mycket personliga bild av Tito som Djilas förser oss med är mångfacetterad. Å ena sidan den f.d arbetaren som leder motståndskampen till seger, framgångsrikt genomför brytningen med Sovjet och ställer sig i spetsen för den alliansfria rörelsen. Å andra sidan den maktfullkomliga ledaren som underblåser personkulten av sig själv och lever i kejserlig lyx.

Jämsides med levnadsteckningen förs i boken ett insiktsfullt resonemang om demokratis möjligheter och nödvändighet i socialismen.

Håkan Stoffer

Claire Etcherelli. ETT VANDRANDE TRÅD. Övers Katja Waldén. 311 s. Prisma 1981. Pris: ca 115:-

ISBN 91-518-1308-4

En ogift trebarnsmor i medelåldern, vid namn Milie, är huvudpersonen i Claire Etcherellis roman, först utgiven 1978 på franska. Handlingen tilldrar sig huvudsakligen i Paris omgivningar det aktivistiska året 1968.

Milie är dock ingen aktivist. Hon har svårt att skaffa jobb och hon har svårt att behålla det när hon väl fått ett. Hon har svårt att säga nej till folk som försöker utnyttja henne, och svårt att säga ja till dem som vill hjälpa henne.

Romanen hade kunnat vara en psykologisk studie av den moderna fattigdomen, dess politiska passivitet och sociala hjälplöshet. Men man saknar ett ställningstagande från författaren till huvudpersonen, och det gör romanen egendomligt tom och intetsäggande.

Eva Bäckstedt

Per Forsman. VÄGEN KRÖKER. Berättelse från den 40-åriga freden. 275 s. Författarförlaget 1981. Pris: ca 88:-

ISBN 91-7054-370-4

Pseudonymen Per Forsman sveper över några årtionden och ger en bild av ett Sverige på väg in i välfärd. Man får följa några personer i deras liv, se hur de utvecklas, i jobbet, i det privata. Det handlar om kärlek och det handlar om krass vardag med MTM, arbetslöshet, strejker. Framtidstron grusas.

C H Hermansson. KAPITALISTER II. STORFINANS. 213 s. Arbetarkultur 1981. Pris: ca 68:-

ISBN 91-7014-135-5

Hermansson återvänder till ett ämne som varit föremål för hans publicistgärning sedan 1943. Framställningen – med data från 80-talet – går också på rås. De fakta som redovisas bör tvivelsutan höra till den ekonomiska allmänbildningen. MEN: utgångspunkten för analysen – det är ”en mindre grupp av finanskapitalister som har den avgörande makten” – synes inte alls självklar.

Anders Wall och Ove Rainer ”har” ungefär lika många anställda. Vem har det största persönliga inflytandet över alla sina anställda, över verksamheten inom respektive ”bransch”, över den ekonomiska utvecklingen, över den politiska, sociala och kulturella utvecklingen över huvud taget? För mig är svaret långtifrån givet.

Per-Olof Eriksson

Göran Hägg. CATILINAS SAMMANSVÄRJNING. 239 s. Wahlström & Widstrand 1981. Pris: ca 115:-

ISBN 91-46-13857-9

”Catilinas sammansvärjning” är ett porträtt av den romerske adelsmannen och revolutionären som fått dåligt rykte genom Ciceros tal. Här är det hans hederlighet och strävan efter romersk lag och ordning som förvandlar honom från en hantlangare till den reaktionäre Sulla och nedkämpare av Spartacusupproret till general för en armé av fattiga och jordlösa veteraner och (mot hans vilja) beväpnade slavar. Hans utveckling tecknas utifrån samtidens idéer om plikt och ära men även med ”modern” psykologi. Händelseförloppet beskrivs i tablåer genom många olika personers, även kvinnors, ögon, och förblir något dunkelt. De fattiga själva får ett kapitel men är i övrigt staffage. Bäst är miljöskildringen från Rom, ”staden utan nåd”. Detta är ingen stor roman, men den tål omläsning.

Göran Bäärnhielm

Jan Hjärpe. POLITISK ISLAM. 84 s. Skeaborientering 1980. Pris: ca 35:-

NBN 99-0184877-6

Författaren är docent i religionshistoria i Lund. Han redogör här för vilka konsekvenser politisk islam (”Islam uppfattad som ett socialt, politiskt och ekonomiskt system”) kan tänkas få för ett samhälle. Framför allt är det islam i dess fundamentalistiska form som behandlas. Några av de viktigaste institutionerna och tankarna presenteras. Författaren visar vad som skiljer och förenar: ”Också mot sättningsarna är begripliga inom detta större komplex som är islams tankevärld.” Så värst utförlig kan man inte bli på drygt 80 sidor, men boken upptar en tre sidor lång litteraturföreteckning, däribland Hjärpes egen ”Islam, lära och livsmönster” (AWE/Gebers 1979), och är tänkt som en introduktion.

Lasse Linusson

Jag är lite kluven. Ibland lever det och jag imponeras av mosaikbitarna Forsman plockar ihop, andra gånger sviker det och blir för splittrat. Trots allt: boken är värd att läsa, om inte annat för att det finns så få romaner som tar upp dagens Sverige och resonerar om varför det blivit som det är.

Stig Hansén

Gunnar Fritz-Crone. C. G. PETTERSSON – BÅTKONSTRUKTÖR OCH ÄVENTYRARE. 175 s. Natur och Kultur 1981. Pris: ca 130:-

ISBN 91-27-01009-0

C G Pettersson är en legendarisk båtkonstruktör. Mest känd är han för de sk ”petterssonbåtarna”. Smäckra, ruffade små motorbåtar med hög rak stäv. Fritz-Crone har funnit material som belyser Petterssons insatser som konstruktör också av segelbåtar, fiskebåtar och lastfartyg.

Huvuddelen av boken består av loggboksutdrag och fotografier från en strapatsfylld resa runt Skandinavien som Pettersson gjorde 1925, i en 9 meters motorbåt. Fritz-Crone gör om samma resa 1980 i samma båt (välbyggd!) och lämnar sina loggboksanteckningar, för jämförelsens skull.

Boken är ett fint dokument om äldre båtbyggeri, med många fotografier och ritningar, och ger en intressant skildring av ”petterssonbåtens” skapare.

Jan Jensen

Donald Jackson. SKRIVKONSTENS HISTORIA. Övers Paul Frisch. Ill. 176 s. Ordfront 1981. Pris: ca 170:– ISBN 91-7324-150-4

Hur växte vårt moderna alfabet fram? När och varför ersattes papyrus av pergament som det vanliga skrivmaterialet? Vilken teknik användes vid illuminationen av medeltida manuskript? Dessa och många liknande frågor behandlas i "Skrivkonstens historia". Framställningen börjar med de första primitiva skriftsystemen, kilskrift, hieroglyfer m fl, och slutar med kulspeppennans ankomst till civilisationen. Däremellan ligger en spännande och lärorik historia om den successiva utvecklingen av skrivsystem, bokstavsformer och tryckmetoder.

Donald Jackson berättar kunnigt och engagerat om de skrivtekniker som använts under olika epoker, om de medeltida skrivarnas sociala status och om hur man kan tillverka sin egen vass- eller fjäderpenna.

Som sig bör är detta också en mycket väcker bok som man gärna bläddrar i på nytt för att beundra och njuta dess många vackra illustrationer.

Kent Begler

Rolf Johansson. NÅDATID. Roman. 275 s. LT 1981. Pris: ca 100:– ISBN 91-36-01787-6

Rolf Johanssons andra roman (sen den framgångsrika debuten 1979 med "Hushållerskan") handlar om mötet mellan en medelålders och medelmåttig kvinnlig patient på dödens tröskel, och en brådmogen lantbrukarson som lider av sin omgivnings inskränkthet. Höst och dödens närhet präglar stämningen, och Rolf Johansson har en sällsynt förmåga att tydliggöra sina gestalter i landskapet. Det står en påtaglig doft av jord och äppels förruttnel-

se ur hans berättelse; när han här och var försöker göra stort kulturdrama av den blir det gärna för abstrakt. Men "Nådatid" är till slut ett om än ojämnt så otvetydigt vittnesbörd om ett ovanligt lovande författarskap.

Lars Åke Augustsson

Mary Harris Jones. MOTHER JONES – en självbiografi. Från den amerikanska arbetarrörelsens pionjärid. Övers och förord David Eyre. 223 s. Arbetarkultur 1981. Pris: ca 66:– ISBN 91-7014-126-6

"Mormor till alla agitatorer i det här landet är nämligen den där gamla Mother Jones", konstaterar en amerikansk senator när Mother Jones är 84 år gammal.

Mother Jones berättar om industrialismens framväxt i USA och om sitt liv som facklig agitator i världens äldsta fackföreningsrörelse.

Översättaren, David Eyre, presenterar i en vederhäftig inledning den historiska bakgrunden till självbiografien.

Biografien är ett vittnesbörd om kamp mot ojämna odds, mot barnarbete, misär, bolagsförtryck och utplundring av arbetare. Oftast får kampen föras med ord, gott humör och ett vidunderligt civilkurage som enda vapen.

Trots den hårda och ojämna kampen var Mother Jones optimistisk beträffande den fackliga utvecklingen vid sin död 1930. I dag är mindre än 20 procent av alla arbetare i USA fackligt anslutna.

Bengt Eriksson

Theodor Kalifatides. EN FALLEN ÄNGEL. 213 s. Bonniers 1981. Pris: ca 130:– ISBN 91-0-045314-5

"En fallen ängel" utvecklar temat från romanen "Kärleken" (1978). Huvudpersonen är grek, gift och bosatt i Sverige, till synes lycklig. Men hans hjärta är förstelnat. Saknad be-härskar honom. Han frågar sig: Hur nå frihet? När vännen Andreas, representerande valet och det medvetna livet, dyker upp rämnar tillvaron. Med Andreas återvänder också minnet av Maria, kvinnan som huvudpersonen älskat men svikit. Men Andreas kommer som en Judas. Knäckt av tortyren i juntans fångelser har han blivit förrädare.

Precis som i "Kärleken" lämnar huvudpersonen sin familj i tron att friheten inte är förenlig med kärleken.

Språket i "En fallen ängel" är klart, rent, genljudande av grekisk poesi. Tematiskt avslutar romanen till Kierkegaard och Sartre. En väsentlig roman som ställer väsentliga frågor men inte ger några svar.

Margareta Zetterström

John Karlzén. SÅ GÖR MAN INTE. 253 s. Fripress 1981. Pris: ca 73:– ISBN 91-85590-23-1

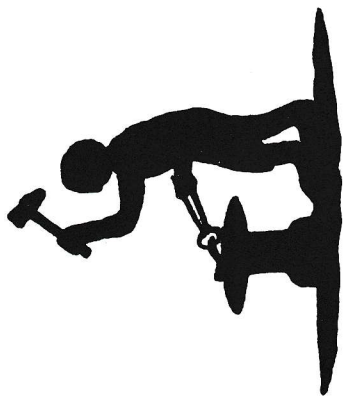
Författaren John Karlzén är idag okänd för många. Det lilla förlaget Fripress ger nu åter ut hans självbiografiska skildring av åren 1922–24 (publicerad för första gången 1942). Med berättarglädje, humor och en ordentlig dos självironi skildras livet i valutakrisens Berlin, det kosmopolitiska Paris och världsstaden London.

Boken inleds med att författaren som 19-åring på föräldrarnas bekostnad reser till Berlin för att studera, vad vet han ej. Men han inser snart att "frukterna på livets gröna träd" är väl så nyttiga och studierna sätts på undantag. Bland dessa "frukter" finns en mängd, spänstigt porträtterade, udda figurer.

Boken saknar dock ett förord som berättar något om Karlzéns författarskap och liv efter som själva berättelsen saknar både inledning och avslutning.

Med ett sådant förord vore boken mer värd återutgivning.

Staffan Glassel

Eeva Kilpi. BRÖLLOPSDANSEN. Övers Kerstin Lindqvist. 260 s. Fripress 1981. Pris: ca 88:– ISBN 91-85590-27-4

En finsk "kvinnoroman" om Anna Maria, som åker med sin hund till sitt sommartorp på den karelska landsbygden – för sista gången. Till hösten ska hon bryta upp och gifta sig med Ron som väntar på henne i Kanada. Båda har de spruckna äktenskap bakom sig. Nu är de vuxna människor som lärt sig att gemenskap måste hanteras varsamt. Sommarvistelsen på torpet ger Anna Maria självinsikt. Betydelsen av gemenskap klarnar; det gäller förhållandet till hennes förflutna, till naturen, människorna i hennes omgivning och inte minst till hunden Rуска. Samtidigt växer oron och vemodet in för det förestående upprottet.

En vacker skildring, nästan poetisk, men väl känslösam och detaljrik i längden.

Pär Gustafsson

Else-Britt Kjellqvist. LÖGNEN HAR ÖGON. Dikter. 62 s. Bonniers 1981. Pris: ca 53:–

ISBN 91-0-045288-2

Det här är inte Else-Britt Kjellqvists första bok, men det är hennes första diktsamling. Som debut håller den väl. Men ibland kan det vara svårt att finna någon riktig mening med dikterna. Om det brister i kommunikationen, eller om meningen verkligen saknas, är svårt att säga. Bäst blir det när det rör mera vardagsnära saker, beskrivande och reflekterande dikter. Det kan gälla en flicka som är rädd att komma för sent, en liten tvestjärt eller en förlösning.

Lennart Ilke

Arthur Koestler. JANUS. En sammanfattning. Övers Suzanne Almqvist. 332 s. Korpen 1981. Pris: ca 84:–

ISBN 91-7374-019-5

"Det är sannerligen på tiden att vi befriar oss från... 1800-talets materialism, reduktionism och rationalistiska illusion..." 40 års befrielse sammanfattar litteratören Arthur Koestler i "Janus". Mest beryktat är hans krypskytte mot darwinism, men i sant holistisk anda rymms funderingar kring den gåckande slumpen, fysik och metafysik, människans biologiska natur, skrättet och kreativiteten. Den massmediepopulära och diffusa "nya världsbilden" tolkas kvalificerat; läsvärt som kritik, som syntes pretentiöst tomrum. För Koestler bär en grundläggande mystisk erfarenhet och ångesten inför slumpen, sannolikheten (Gud kastar inte tärning), till sökandet efter mönster och mål för individ, evolution och universum. Så formuleras i vår tid Gudsbevis.

Bertil Jonsson

Lars G Lindskog. ALVA MYRDAL. "Förnuftet måste segra!" Lars G Lindskog samtal med Alva Myrdal om skilda epoker i hennes liv. 186 s. Sveriges Radios förlag 1981. Pris: ca 115:–

ISBN 91-522-1608-X

Arbetet är ett försök till biografi utan några vetenskapliga anspråk, enligt författaren. Med så låga krav på objektivitet blir det en bok på den porträtterades villkor. Från uppväxt och studietiden in i den aktiva politiken refererar Alva Myrdals uppfattning om Alva Myrdal utan försök till prövning av argument och fakta. Till det bidrar det snäva källurvalet: Uppgifter lämnade i samtal med författaren, hennes egna böcker, artiklar och brev utgör tillsammans med vänners utsagor källmaterialet för boken, vilket bör stärka den porträtterades självkänsla.

Åke Bergman

Ivar Lo-Johansson. ATT SKRIVA EN ROMAN. 238 s. Liber 1981. Pris: ca 88:–

ISBN 91-38-90062-9

Ivar Lo-Johansson har samlat tidigare publicerade artiklar om författandets många vanskligheter och vedermödor. Här finns både material om författarskapets mer praktiska och jordnära sidor och teoretiska artiklar. Lo-Johansson skriver om arbetarförfattarens uppgifter, om formens och språkets betydelse och han behandlar bakgrunder till och avsikter med sin gigantiska Passionssvit.

Det för dagens litteratordiskussion mest intressanta är den vikt Lo-Johansson genomgående lägger vid litteraturens innehåll, vid författarens ärende. Engagemang är för honom det centrala, engagemang mot förnedring och förtryck. För dagens unglitterära vindflöjar låter det kanske lite mossigt – deras fältrop handlar ju mer om "språklig diskurs" och "centrumlöst kaos" än om moraliskt engagemang. Men det hindrar inte att det här är den äldre författare som hör framtiden till.

Av hans bok har vi mycket att lära.

Kent Begler

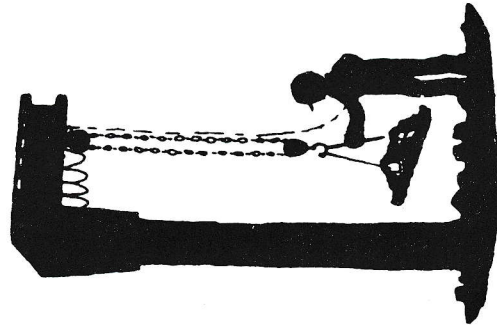
Tomas Löfström. PÅ ÖSTERLEN. Fotografier Ingvar Bylund. 179 s. Liber 1981. Pris: ca 140:–

ISBN 91-38-90076-9

På Österlen, längst bort i sydöstra Skåne, finns det landskap till vilket Tomas Löfström alltid längtar. Han har tidigare gjort långa resor i Asien, nu reser han till en välkänd bygd men lyckas ändå göra den resan spännande och givande. Han gör punktnedslag i Österlens historia, från bronsåldern fram till dagens avfolkningsbygd. Han skildrar de olika landskapstyperna och de viktigaste näringarna, jordbruket och fisket. Löfström har ett subjektivt förhållande till Österlen och beskriver det med ett personligt och litterärt språk.

De olika kapitlen illustreras med en mängd fina svartvita fotografier av Ingvar Bylund. Som bokens formgivare har han också gett bilderna ordentligt med utrymme i en luftig layout.

Jan Jensen

Henning Mankell. EN SEGLARES DÖD. En samtidsthriller. 170 s. Ordfront 1981. Pris: ca 90:–

ISBN 91-7324-156-3

Nissehus AB gör konkurs. Nisse själv smiter till Bahamas med några miljoner. Fritidshusmontörerna Anders Eriksson och Hans Mor-tensen blir lurade på sextiotusen i inneslående löner. Förutom penningbedrägeriet känner de sig personligt svikna och förorättade av Nisse som de lärt känna som en rekorderlig och välvillig arbetsgivare. Sveket lämnar dem ingen ro och de tar upp jakten på bedragaren.

Henning Mankells "samtidsthriller" behandlar viktiga tendenser i krisens Sverige. Valutafiffel och svartjobb. Den vittrande solidariteten och det växande främlingskapet. En verklighetsanknuten thriller med en spännande intrig och rapp handling. Helhetsintrycket störs dock något av att Mankell byggt upp handlingen kring alltför många osannolika sammanträffanden.

Håkan Stoffer

Hans Anthon Lynge. SEQAJUK. Övers från danskan Gunvor V Blomqvist. 199 s. Opal 1981. Pris: ca 75:–

ISBN 91-7270-249-4

"Seqajuk" är den första grönländska roman som översatts till svenska. Seqajuk kallade man den som inte dög i säljakten, det gamla Grönlands viktigaste näring. Det är också det namn som huvudpersonen, en ung grönländare, ger sig för att därigenom uttrycka sin besvikelse över vad det blivit av honom själv och hans land. Vi får en mycket mörk bild av situationen på Grönland idag. Tidigare nästan okända begrepp som självmord, alkoholism, könsjukdomar betecknar nu helt vardagliga företeelser. Det konstlösa, energiska språket uppväger emellertid intrycket av dysterhet och gör romanen högst läsvärd.

Christina Ericsson

Gabriel García Marquez. TRE SÖMNGÅNG-ARES SMÅRTA OCH ANDRA BERÄTTELSE. Övers Jens Nordenhök. 125 s. Tiden 1981. Pris: ca 65:–

ISBN 91-550-2168-9

Gabriel García Marquez. MAMÁ GRANDES BEGRAVNING OCH ANDRA BERÄTTELSE. Övers Jens Nordenhök och Lasse Söderberg. 141 s. Tiden 1981. Pris: ca 73:–

ISBN 91-550-2485-8

De båda urvalen – vilka bägge saknar uppgift om redaktör – består av berättelser först publicerade under 40- och 50-talet respektive 50- och 60-talet. De utspelas huvudsakligen på landsbygden och i små landsortsstäder där bristen på arbete ger nöd på ena kanten och en relativ rikedom på den andra bland borgerliga ämbetsmän, präster och handlare ur borgerlighetens medelklass. Författarens bild av sitt hemland blir här ett Colombia präglad av stilistående där makten baseras på jordnehav och på en korrumperad förvaltning med förtryckta som saknar organisationer för sina strävanden. Det råder inte någon tvekan om vem författaren tar parti för trots att han med sin närmast lakoniska berättarhållning avstår från alla kommentarer till det öppna och godtyckliga våld som bryter ut i berättelserna när någon av de undertryckta t ex griper till stöld för att stilla sin hunger.

Åke Bergman

Medvedev koncentrerar sig på Sovjets politiska process och varvar djupare analyser med lättare läsning. Han tar bl a upp kollektiviseringen och terrorn. Slutet av boken upptas av ett intressant resonemang om sambandet mellan leninismen och stalinismen. Medvedev menar att Stalin stod för en pseudosocialism, en byråkratisk förvrängning av marxism-leninismen. Medvedev menar också att stalinismens höjdpunkt nåddes 1929.

Medvedev serverar många fakta om Stalin på ett mycket läsvärt och kunnigt sätt.

Stig Hansén

Roy A Medvedev. STALIN OCH STALINISMEN. Övers Hans Björkegren. 234 s. Prisma 1981. Pris: ca 86:–

ISBN 91-518-1408-0

Medvedev, utesluten ur ryska kommunistpartiet 1969, ger en nyanserad bild av Stalin i sin bok. Han tillbakavisar enkla svartvita bilder, sådana som gjorts av såväl Chrstjov som Stalin försvare.

Charles Mingus. EN SJÄLVBIOGRAFI. Beneath the Underdog. Övers Bo Rudin. 236 s. Gidlunds 1981. Pris: ca 96:–

ISBN 91-7021-353-4

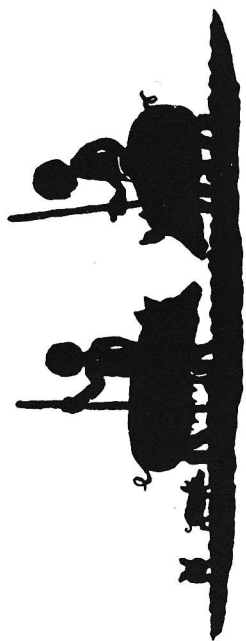
Som kompositör, arrangör och basist tillhör Charles Mingus den moderna jazzens förgrundsfigurer. Ett starkt rasmedvetande har präglat hans musik.

I denna självbiografi berättar han om sitt liv. Det är en hektisk, osminkad skildring av framförallt en serie erotiska eskapader och Mingus karriär som hallick. Om musikern Mingus vet man inte mycket mer efter läsningen än före.

Texten utgörs huvudsakligen av dialoger. Översättaren har fint klarat av att hitta ett konsekvent slang- och talspråk. Framställningen är emellertid fladdrig och rapsodisk, kronologin är svårgräpbar och andra personer tecknas snabbt och ytligt. Boken är dessutom illa korrekturläst.

Tyvärr är helheten för mig en klar besvikelse.

Ulf Bergqvist

Åsa Moberg. ANDRA RESAN TILL FOLKESTONE. 228 s. Prisma 1981. Pris: ca 90:–

ISBN 91-518-1436-6

”Andra resan till Folkestone” är Åsa Mobergs debutroman. Författaren är tidigare mest känd som kolumnist i Aftonbladet.

Boken handlar om en svensk flicka som åkt på språkresa till den engelska badorten Folkestone någon gång på 60-talet. Påföljande sommar reser hon ensam tillbaka till samma plats under förevändningen att lära sig språket grundligare, men med föresatsen att bli ”vuxen”, klara sig själv och bli av med sin oskuld. Hon lyckas också delvis i sitt uppsåt, och Åsa Moberg skildrar mycket bra tonårsslickans funderingar och hennes mognande i relationen till föräldrar och kamrater. Boken är mycket lättläst och språket flyter. Det lovar mer inför nästa roman. Amnet till den här är kanske trots allt lite bagatellartat, även om romanen i sig är välskriven och genomarbetad.

Inger Strömsten

Sven Nilsson. VÄGEN TILL KULTURLITIKEN. Kulturen och samhällsförändringen. 504 s. Liber 1981. Pris: ca 150:–

ISBN 91-38-05869-3

Sven Nilsson, fil dr och kulturadministratör i Malmöhus läns landsting, fick bidrag från Kulturrådet. Han gjorde en genomgång av kulturpolitiska mål och metoder genom tiderna i stat, landsting och kommuner.

Det skulle uppenbarligen ha blivit ett för svar för och en hyllning till Kulturrådet och den Nya kulturpolitiken i en tid då ”det talas mycket om inskränkt kulturbyråkrati och inkompetenta kulturråd”. Det blev istället ett exempel på kulturbyråkratisk impotens och vad Kulturrådet inte borde få slösa skattemedel på – ett mångordigt intet.

Marie-Louise Persson

Eva Nyberg. IRAN I KAMP MED DET FÖRFLUTNA. 246 s. Ordfront 1981. Pris: ca 78:–

ISBN 91-7324-142-3

En spännande och välskriven bok som ger bakgrunden till dagens Iran. Den inleds med intrycken från författarens första besök i landet 1976. ”Var är Iran?” frågade hon sig efter den resan. Hon fann den nationella säarten i det närmaste utplånad och en nation av tigan- de människor. ”Den islamska revolutionen gav svaret”, konstaterar hon nu. Och hon fanns där för att skildra den på platsen några månader 1978–79. Grundinställningen är solidaritet med revolutionen, men kritiska synpunkter anför. Jag anser att skildringen av shah-väldet och hur det störtas av folket är bokens bästa partier: inte minst krlägggs frågan om jord och jordreformer.

Lasse Linusson

Åke Ortmark. SKULD OCH MAK. En kapitalistisk historia. Familjerna Medici, Rothschild, Rockefeller, Wallenberg. 409 s. Wahlström & Widstrand 1981. Pris: ca 145:–

ISBN 91-46-13891-9

Ortmark tecknar fyra kapitalistiska "furstehus" historia. Boken är ofta mycket tankväckande. Frågan gäller vilka likheter som framträder mellan de stora kapitalisterna från skilda sekler när man lägger deras liv och verk ovanpå varandra.

Ortmark finner betydande överensstämmelser i maktutövningens olika delar. Samstämmigheten finns också i det undanglidande furstespråket, i den tystnad de helst omger sin verksamhet med och i de doktriner de hyllar, de tumregler som styr deras världsuppfattning. Gemensamt är också kravet på fördomsfrihet inför nya situationer samt pessimismen inför framtiden.

"Wall är den svenska kapitalismens sista suck" skriver Ortmark om den kapitalistiska framtiden. Här tangerar han den mest brännande frågan i svenskt samhälle: Har vi passerat blandekonomin sprängpunkt för att nu snabbt omvandlas till en korporativ stat med urholkad politisk demokrati?

Mats Miljand

Staffan Parnell, Per-Olof Tellander. ARBETARBIBLIOTEK I UPPSALA 1886-1899. Specialarbete vid Bibliotekshögskolan i Borås vt 1979 nr 86. 79 s.

ISSN 0347-1128

Med hjälp av tidningsartiklar och föreningsprotokoll tecknas en del av Uppsalas tidiga bibliotekshistoria – Uppsala fackföreningsbibliotek 1886-1889, murar- och typograf-fackens bibliotek och Verdandi arbetarbibliotek 1891-1899.

Lånejournaler och förvärvskataloger saknas i stort sett för den första perioden. Böckerna var få, oftast gåvor. Många inom "förelsen"

hyste ett svalt intresse för böcker och bibliotek, då som nu. Bibliotekshistorien är viktig om man inte gräver ner sig i den utan lär av den för att se vad som tjänar vem idag.

Författarna konstaterar med viss besvikelse att inte heller dessa arbetarbibliotek var "socialistiska". Vad är ett socialistiskt bibliotek?

Marie-Louise Persson

Anna-Lena Pehrsson. DET STORA UNDERRETT. Föreställningar och folketro kring barnets tillkomst. 143 s. Prisma 1981. Pris: ca 98:–

ISBN 91-518142-34

Anna-Lena Pehrsson, lärdomshistoriker och verksam inom läkemedelsindustrin, har skrivit en kunnig, underhållande och lättläst bok om olika föreställningar kring människans tillblivelse.

Inte förrän 1824 kom forskarna på att kvinnans ägg befruktades av en manlig spermie.

Tidigare fanns en mängd olika föreställningar. Från Hippokrates "tvåsädesteori", kampan mellan "ovister" (de som trodde att ägget var viktigast) och "spermister" (de som höll på sperman) fram till dagens kunskap om kromosomernas betydelse för arvet.

Här berättas om alla möjliga och omöjliga idéer som spritts genom tiderna, folketro om bästa sättet att planera barnets kön, hur man botar barnlöshet, myter om menstruation, preventivmedlets historia m.m.

Som blivande mamma ler man igenkännande när man läser att mormors goda råd kanske givits en havande kvinna redan på medeltiden. Boken är rikt och roligt illustrerad!

Sophie Hedin

Anders Persson. DEN FARLIGA HJÄLPEN. 185 s. Ordfront 1981. Pris: ca 90:–

ISBN 91-7324-158-X

Anders Persson har skrivit en utmärkt bok om en i svenska historieböcker oftast bortglömd eller helt undanstoppad företeelse, den ryska truppförläggningen i Sverige 1743-44. Det här var ett av de tillfällen då svensk adel lutade sig mot den ryske tsaren. Författaren har gått till dokumenten och arkiven och visar hur adels rädsla för rörelserna i folkdjupet, bl.a. efter det stora dalupproret på våren, var en av huvudorsakerna till dess svekfulla agerande. Författaren skriver själv: "Dagens händelser i Polen bör få oss svenskar att inse att också skeenden under 1700-talet har betydelse och sprängkraft in i våra dagar."

Håkan Ågren

Jan Peterson (red), Arne Andersson, Bengt Hansson, Arne Helldén, Anders Lokander, Bo Magnusson, Mats Miljand. LÄRAREN SOM KUNSKAPSFÖRMEDLARE. 90 s. Studentlitteratur 1981. Pris: ca 50:–

ISBN 91-44-18601-0

LUT 74 är namnet på 1974 års lärarutbildningsutredning. 1979 avgav den sitt betänkande. LUT vill slopa specialiserade lärare i grundskolan. Den nya enhetliga grundlärareska i stället för att ha ämneskunska-per var expert på personlighetsutveckling. Därmed infogar sig LUT 74 i den skoleologiska bankrut som kännetecknat svensk utbildningspolitik under 1970-talet.

Den som behöver argument för att bättre kunna bekämpa LUTs antiintellektualism har en hel del att hämta i den här samlingen av debattinlägg. LUT dissekeras på längden och tvären i all sin ömklighet. En hårdare redigering hade inte skadat – det blir väl mycket upprepningar som det nu är. Men som helhet rekommenderas boken. Bekämpa LUT!

Eva Bäckstedt

Frieder Reininghaus. SCHUBERT OCH VÄRDSHUSET. Musik på Metternichs tid. Övers Zaida Forsström. 240 s. Ordfront 1981. Pris: ca 120:–

ISBN 91-7324-146-6

Österrike på 1810- och 20-talen präglas av furst Metternichs järnhårda styre. Det är en tid då politiska möten och demokratiska sammanlutningar förbjöds, och censuren obönhörligt slår ner på allt som andas kritik mot det rådande samhällssystemet. Då framstår värdschuset som ett andningshål för Schubert och hans vänner, det är här man träffas, diskutera och musicerar. Det är under dessa förhållanden som Schubert skapar sin musik.

Frieder Reininghaus är en västtysk musikhistoriker som även är verksam som kompositör. Här har han på ett kunnigt sätt skildrat Schuberts musikaliska verksamhet i dess tidshistoriska sammanhang, och visar därigenom på de svårigheter konstnärligt skapande kan möta under en totalitär regim. Det är inte svårt att dra paralleller till vår egen tid.

Håkan Andersson

John M Roberts. ALLEMANS VÄRLDSHISTORIA. 1. Före historien. 2. De första civilisationerna. 3. Grekland och Rom, 4. Skilda världar. Övers Harry Bökstedt 128 s/del. Liber 1981. Pris/del: ca 80:-

ISBN 91-38-04407-2
ISBN 91-38-04408-0
ISBN 91-38-04409-0
ISBN 91-38-04410-2

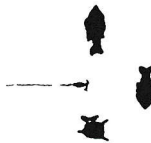
Världshistorien på ett bräde, rikt illustrerad, och förhistorien på köpet. De fyra första delarna av åtta löper från The Big Bang till Amerigo Vespucci: jordens historia, de fossila vittnesbörden, dateringens konst och, så småningom, homo sapiens, verktygsmakaren. Artens unika förmåga att medvetet utnyttja och förändra världen betonas.

Över de indiska, kinesiska, egyptiska, mesopotamiska och amerikanska civilisationerna går färderna till Grekland och Rom. Del 4 (400-1500) behandlar bl a befolkningsutveckling, digerdöd, boktryckarkonsten, Bysans, Islam, det slaviska Europa, Centralasien, Indien, Kina, Japan, Afrika, Amerika samt europeisk feodalism och nationernas födelse (ur staterna!). Vi får uppleva korstågen, det ottomanska riket samt Ivan III:s tronbestigning 1462 som Rysslands förste nationelle monark, tsar och självhärskare av Guds nåde.

Ett starkt Ryssland spärrade nu vägen österut för erövringsslystna européer, och i Medelhavet och på Balkan hindrade ottomanerna. Åt vilket håll kunde Europa expandera? Till världen bortom horisonterna!

Uppgiften att fänga människans historia på så här begränsat utrymme är minst sagt herkulisk. Framställningen kunde vara effektivare, byggd på begreppet produktionsätt, i vid mening. Likväl anbefaller jag varmt detta goda populärvetenskapliga arbete. Illustrationerna är adekvata, åtskilliga välbekanta, och språket välsignat enkelt utan att förfalla till barnlighet. Stor heder åt Bökstedt! Kronologier och index i varje volym, som sig bör.

Siwe Raadik

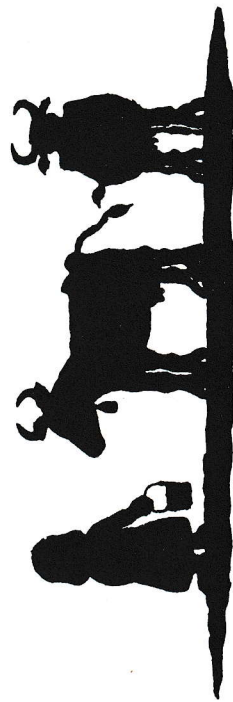

Björn Runeborg. DRAKULA. 162 s. Gidlunds 1981. Pris: ca 81:-

ISBN 91-7021-378-X

Om Björn Runeborgs senaste roman kan man skriva kort. Den begåvade författaren klär ut sig till högstadielärare Drakula - han har fått namnet för sina markerade hörtänders skull - och drar en monolog om livet i återvändsgränd. Tyvärr fungerar inte förvandlingsnumret alls den här gången. Språklärare Drakula saknar nämligen språk. Han talar dunkelt, vilket möjligen kan bero på att upphovs mannen tänkt dunkelt, och ingenting väsentligt blir väl egentligen sagt. Man saknar faktiskt den gamla originalvampyren. Nu när det är månljust om kvällarna.

Jan Fogelbäck

Aksel Sandemose. MORALISKA TANKAR. Epistlar 1945-65. Urval Lars Andersson. Övers Cilla Johnson. 245 s. Norstedts 1981. Pris: ca 87:-

ISBN 91-1-811472-5

Aksel Sandemose. MORALISKA TANKAR. Artiklar 1931-62. Urval och efterord Lars Andersson. Övers Cilla Johnson. 246 s. Norstedts 1981. Pris: ca 87:-

ISBN 91-1-811482-2

Efter kriget bosatte sig Aksel Sandemose på Kjørkelvik med familjen. Därifrån skrev han sina epistlar om det stilla stagnerande livet på landsbygden. Med uttryck som "på tal om..." och "apropå..." återkommer han ofta till ponryn Låke och hunden Nic.

Epistlarna är decimaler i Sandemoses författarskap. Tydligare skärpa är det i artiklarna. Där finns bl a en vacker presentation av Vesaas diktning och en ovanlig värdering av det fördröjda danska motståndet: "Men de hade grovt undervärderat det som kan spira och gro hos den som ligger slagen till marken. Det första som hände var ju detta: *Vi vill inte leva om tyskarna ska vinna detta krig!*"

Märkligt är att Sandemose redan 1950 tvingas försvara den norska grundlagen mot försök att införa undantagsparagrafer. Minnet sjunker snabbt undan...

I den senare volymen publicerar Lars Andersson en utförlig verksamhetsberättelse över publicisten Sandemose.

Lars Andrée

Simone Signoret. LÅNGTAN ÄR INTE LÅNGRE VAD DEN VARIT. Förord Maurice Pons. Övers Anna Pyk. 359 s. Askild & Kärnekull 1981. Pris: ca 140:-

ISBN 91-5820321-4

Simone Signoret är en av Frankrikes stora skådespelare. Genom sitt och makens, sångaren och skådespelaren Yves Montand, yrke

reser hon mycket och träffar många intressanta personer, såväl skådespelare som författare, politiker och andra. Picasso, bröderna Prévert, Joris Ivens, Chrustjev, Tito, Marilyn Monroe m fl.

Simone Signoret föddes 1921, men "den jag är idag, det är någon som föddes en marskväll 1941 på en soffia inne på Café de Flore..."

Tiden på Flore blir avgörande för hennes politiska engagemang. Hon undertecknar tex Stockholmsappellen och De 121:s manifest, ett upprop till stöd för Algeriet, och för en tid förbjuds hon framträda offentligt.

Med värme, humor och yrkesstoltthet skildrar Simone Signoret sin barndom, sin ungdom, sin utveckling som skådespelare och sina resor till bl a Östeuropa, England och USA.

Marianne Fors

Vilgot Sjöman. LINUS OCH VÄGVISARNA. 399 s. Norstedts 1981. Pris: ca 130:-

ISBN 91-1-811352-4

Arbetargrabben Linus från Söder är 16 år 1940. Världskrig, pakt mellan Nazityskland och Sovjet. Vid romanens slut har Hitler gått in i Sovjet och Linus Thorsson i nykterhetslogen Frihetsskåpen.

En ABF-filmcirkel öppnar sextonåringens ögon för en annan värld än skolans. Deltagarna: en brokig samling bildstormare och idealister. Syndikalisten som visar på spanska inbördeskrigets komplikationer. Den judiske flykten, utvisningshotad. Den blinde stumfilmslåsaren! Den självupptagne filmregissören ("högmödet lyste som röda finnar").

Med alla sinnen suger Linus åt sig intrycken, idéerna: "Politiska kunskaper är verktyg, Linus, och utan verktyg kan du inte ändra verkligheten." Han är rädd för alla villospar. Rädd att bli "verklighetsmitare".

Pubertetskomplexen och drömmarna skildras med ömsint värme, fantasi, humor och ironi. Med romanerna om Linus tar Sjöman plats bland våra främsta realistiska berättare.

Jan Lidén

SVERIGES RIKES LAG. Gillad och antagen på Riksdagen år 1734. Faksimilutgåva. Förford Ivar Lo-Johansson. 423 s. Gidlunds 1981. Pris: ca 105:--

ISBN 91-7021-367-4

I en skrivelse till konungen 1686 anhöll ständerna, att "lagen måtte överses, förbättras och bringas i god ordning på det för tiden brukliga svenska språket". I anledning av skrivelsen tillsattes en lagkommission, som efter flera decenniers arbete slutligen vid 1734 års riksdag kunde lägga fram ett lagförslag.

1734 års lag anses vara ett språkligt mästerverk, så även i förordet. Språket och den kasuistiska lagstiftningstekniken, dvs lagreglerna talar om konkreta situationer, inbjuder inte sällan till sträckläsning, något som inte kan påstås om dagens lagstiftning. Det är mycket som väcker ens förvåning, t.ex. det omfattande registret om 110 s.

Förlaget bör känna sig nöjt med den fina faksimilutgåvan från 1780 års tryckning. Dock borde bli det intressanta revisionsarbetet och lagverket i sig ha belysts i en rättshistorisk efterskrift.

Åke Svensson

Villy Sörensen. FÖRMYNDARBERÄTTELSE. Övers Urban Andersson. 244 s. Atlantis 1981. Pris: ca 96:--

ISBN 91-7486-232-4

"Förmyndarberättelser" är en samling noveller om förmyndarskap genom tiderna, där företeelsen beskrivs ur många skiftande perspektiv, ur olika klassers och sociala skikt synvinkel. Sörensen försöker ringa in problemets ursprung, hitta dess kärna genom att för varje berättelse ta sats i en ny utgångspunkt. Fredrik III:s historia illustrerar det klassiska förmyndarskapet, där förmyndaren rättfärdigar sina egna motiv och handlingar genom att göra dem till sin myndlings.

En glashistoria handlar om kollektivets sammanbrott under trycket av "det gemensamma bästa".

Förmyndarskap innebär makt som gärna leder till korruption, menar författaren.

I dessa intrikat komponerade noveller flätas infall och utvecklingar samman på ett till synes improviserat sätt.

Fram träder bilden av förmyndarskapet som kamouflage, som ett sätt att köpa olika slags motiv och handlingar fria, oavsett hur de drabbar.

Martin Landahl

Ngugi wa Thiong'o. UPP GENOM MÖRKRET. Övers Jan Ristarp. 141 s. Corona 1981. Pris: ca 71:--

ISBN 91-564-0998-2

Författaren har kallats Kenyas mest betydande författare. "Upp genom mörkret" är debutboken (1964).

Huvudpersonen är en ovanligt begåvad ung man som tror på utbildningens försonande, neutraliserande kraft. Medan han stänger sig inne med sin utopi pågår förtrycket och stegras terrorn från den engelska kolonialmaktens sida, under Mau-mau-upprorets dagar.

Han undviker att välja sida, att ta ställning och finner sig handlingsförlamad.

Konflikt och lojalitet, skuld och mod är teman för berättelsen om den låshungrige Njoroge, som alltså blir centrum för en diskussion om moral. Denna är gestaltad på ett omedelbart och otvunget uppriktigt sätt.

Martin Landahl

Barbara W Tuchman. EN FJÄRRAN SPEGEL. Det stormiga 1300-talet. Övers Britt Lundbom. Ill. 668 s. Atlantis 1981. Pris: ca 195:--

ISBN 91-7486-192-1

Det finns ett ökande intresse för historia bland den bokläsande publiken, vilket tar sig mycket skilda uttryck. Det avspeglas såväl i "gräv där du står"-rörelsen som i ex boken om Montailou.

Typiska är de nya franska historikerna som levandegör vanligt folks liv via en sorts epik baserad på ett historiskt källmaterial som annars skulle förbehållits vetenskapliga specialister.

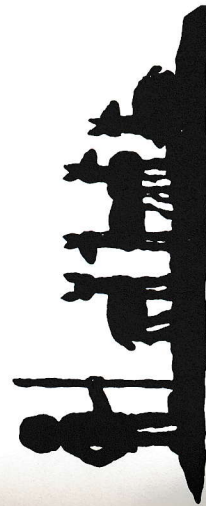
Amerikanskan Barbara W Tuchman arbetar i en annan tradition. Hon berättar om individuella öden. Här skildrar hon adelsmannen Enguerrand de Coucy. Hennes främsta källor är krönikor och liknande dokument. Men hon har vävt in modern ekonomisk-historisk forskning vilket ger texten ett intressant djup.

Boken är medryckande. Men korrekturläsningen är erbarmlig! Kräv korrekta exemplar! Svante Svensson

Gunnel Weidel Randver. SONJA KOVALEVSKY. En levnadsteckning. 224 s. Trevi 1981. Pris: ca 80:--

ISBN 91-7160-535-5

Från Ryssland, där hon föddes 1850, över Tyskland, där hon studerade, kom Sonja Kovalevsky 1883 till Sverige. Trots många svårigheter under sin väg mot allt högre matematiska studier, lyckades hon med något så unikt för en kvinna 1884 som att bli matematikprofessor.

Det är matematikern Gösta Mittag-Leffler som hjälper henne till en professorstjänst, och han och hans syster, författarinnan Anne Charlotte Leffler Edgren, kommer att höra till Sonja Kovalevskys bästa vänner.

Weidel Randvers bok är en populär presentation, lättläst och ganska spännande, om och lite ytlig, av den på många områden aktiva Sonja Kovalevsky. Tyvärr får man veta ganska lite om Sonja Kovalevskys arbete på Stockholms högskola, det arbete som dock var skälet till att hon bodde här i Sverige.

Marianne Fors

Yvonne Verdier. TVÄTTERSKAN SÖMERSKAN KOKERSKAN. Livet i en fransk by genom tre kvinnoyrken. Övers Jan Stolpe. Ill. 399 s. Atlantis 1981. Pris: ca 140:--

ISBN 91-7486-208-1

Den franska folklivsforskaren Yvonne Verdiers studie av byn Minot i Bourgogne föreligger nu i en lysande svensk översättning. Det är kvinnornas liv, arbete och föreställningsvärld som står i centrum, deras tillvaro som biologiskt betingade varelser vilkas öde är nära förbundet med naturen och månen, "de stora kosmiska rytterna".

Denna kvinnokultur håller nu på att försvinna. Verdier tycks beklaga det. Men där är jag inte enig. Är det inte befriande att slippa tyngden av det biologiska ödet, att exempelvis kunna göra majonnäs under menstruationen?

Hursomhelst är Verriers bok en värdefull studie, som ökar förståelsen av äldre tiders traditioner och tänkesätt. Det allra mest imponerande är Verriers förmåga att strukturera sitt stora material och ge det en sådan form att texten faktiskt är andlost spännande att läsa.

Margareta Zetterström

Imants Ziedonis. UTAN SVANAR, UTAN SNÖ. Övers Juris Kronbergs. 72 s. Fripress 1981. Pris: ca 39:–

ISBN 91-85590-28-2

Imants Ziedonis vill uppenbarligen bygga sin diktning på det genuint lettiska, gripa tillbaka på folktro och sägner. När man inte kan skriva helt öppet, så kan man åtminstone försöka stärka känslan för det lettiska, tycks tanken vara. Vissa dikter antyder också en försiktig protest, men man måste läsa med stor uppmärksamhet för att upptäcka detta, man måste vara medveten om att dikterna är skrivna genom censurens filter.

Det här är en "tät" diktsamling som man kan få ut mycket av genom upprepad läsning. Fripress har tidigare utgivit "Andra sidor" (1978) av Ziedonis.

Lennart Ilke

Alf Åberg. NÄR SVENSKARNA UPP-
TÄCKTE VÄRLDEN. 327 s. Natur och Kul-
tur 1981. Pris: ca 200:–

ISBN 91-27-01047-3

Med gott berättarhumör och stor kunskap tar en av våra främsta historiska populiserare oss med på svenskarnas resor i världen från vikingatid till Gustav III:s tid. Här finns de kända, som Birgittas, och de mindre bekanta som t ex den resa till Afrika från vilken resenären strax före sin död 1792 rapporterade att "överallt luktade det av den ohyggliga slavhandeln". Här berättas om hur en svensk

adelsflicka blev Englands främsta dam efter drottningen och om när fältmarskalk Königs-marck sprängde Parthenon.

Svenskar som kolonister i Nya Sverige, som krigsfångar i Sibirien och som botanikens apostlar i främmande världsdelar är andra höjdpunkter i denna lärorika och underhållande bok. Historia är ju som väl är inte bara teoretisk analys utan också skeenden fyllda av mänskligt liv.

Mats Miljand

Carl Johan Åberg. KEYNES PÅ 80-TALET.
Kan sysselsättningen räddas? Tidens Debatt
3/81. 90 s. Tiden 1981. Pris: ca 25:–

ISBN 91-550-2602-8

Hur få bukt med underskotten i utrikeshandel och statsfinansier? Hur åstadkomma full sysselsättning? Och dämpa en förödande inflation? Samtidigt?

"Uppgiften kan synas formidabel" säger AB:s chefredaktör, men vågar sig ändå på ett recept.

Åberg menar att J M Keynes idéer äger giltighet också i stagflationens Sverige. Dock behöver de finslipas: i stället för urskillningslösa morötter till producenter och konsumenter krävs marginella/målinriktade stödåtgärder.

För en som misstror monstrets avgörande inverkan på samhällsutvecklingen kan den egna förträffligheten kontra borgarnas oduglighet vara störande. Annars visar skriften på möjligheten att beskriva komplicerade nationalekonomiska sammanhang och skeenden för en icke akademiskt skolad allmänhet.

Per-Olof Eriksson

